

Branko Tošović (Grac)

Figure u TRAVNIČKOJ HRONICI

U radu se razmatraju stilske figure u TRAVNIČKOJ HRONICI: kontrast, gradacija, tautologija, pleonazam, anafora, epifora, anadiploza, parcelacija, lajtmotiv, polisindeton, retoričko pitanje, aforizam. U prvom dijelu ukazuje se na njihova osnovna obilježja i tipove, a u drugom vrši konkretna analiza.

0. Tropi i figure nastaju primjenom određenih postupaka, koji se mogu svesti na promjenu kvaliteta, kvantiteta i kontinuiteta. Modifikacijom kvaliteta nastaju tropi, a modifikacijom kvantiteta i kontinuiteta figure. Ova jezička i stilska sredstva imaju izrazito multidisciplinarni karakter pa se njima bavi retorika, stilistika, lingvistika, poetika i dr., pri čemu se razlikuju retoričke figure, stilističke/stilske figure, gramatičke figure, poetske, pjesničke figure i sl.

1. Jakobson je izdvajao dvije vrste figura – jedne zasnovane na relaciji sličnosti (metafora), a druge na relaciji susjednosti (metonimija). U prvoj dolazi do izražaja semantička sličnost, a u drugoj sintaksička susjednost (Jakobson/Halle 1988: 71–72). Metafora nastaje zamjenom na osi selekcije (paradigmatska ravan) i uspostavljanjem veze po sličnosti, dok je metonimija više orijentisana na osu kombinacije (sintagmatsku ravan).

2. Figure su stilsko sredstvo bazirano na posebnoj horizontalnoj ili vertikalnoj organizaciji iskaza u cilju stvaranja ekspresivnosti. Postoji veliki broj ovih sredstava (u literaturi se spominje oko 250 stilskih, retoričkih i gramatičkih figura). Odnos u figuri može biti paradigmatski, sintagmatski, prostorni, vremenski, simetrični, asimetrični, homogeni, heterogeni itd. Figura može predstavljati kompatibilni odnos, kontrastni odnos, opozicioni odnos, odnos sličnosti, odnos susjednosti, dvočlani odnos, tročlani odnos, odnos uspoređivanja, odnos dijela i cjeline i sl. Ona može dolaziti kao složena integraciona cjelina u kojoj se ukrštaju i prožimaju različiti korelacioni parametri. Mi izdvajamo 21 parametar koji se na ovaj ili onaj način, manje ili više, nalaze u osnovi svih figura. To su: aksiologičnost, dimenzionalnost, dinamičnost, disciplinarnost, dominantnost, eksplicitnost, normativnost, hijerarhiziranost, homogenost, kompleksnost, kontaktnost, kontrastnost, kvantitativnost, modulativnost, obligatornost, operacionalnost, realnost, segmentarnost, stratificiranost, usmjerenost, zavisnost. Svaka figura predstavlja spoj ovih korelacionih parametara.

Jedni od njih su veoma relevantni za korelativnu suštinu figure. Mogu se izdvojiti četiri stepena relevantnosti: visoki, srednji, niski i nulti. U visoki spada dimenzionalnost, u srednji kontrastnost i kontaktnost, u niski eksplicitnost, homogenost, segmentarnost i usmjerenost, a u nulti akseologičnost, dinamičnost, disciplinarnost, kompleksnost, operacionalnost, realnost, stratificiranost, normativnost, obligatornost i zavisnost.

Za figure akseologičnost nije posebno relevantna, jer je prisutna u svakoj od njih. U većini njih više je izražen sintagmatski nego paradigmatški odnos: od 112 analiziranih figura u 33 dominira paradigmatški odnos, a u 79 sintagmatski. Tropi su pretežno paradigmatški, a figure (u užem smislu) sintagmatski fenomeni. Paradigmatšku dominantu imaju alegorija, aluzija, anafora, anakolut, antanaklaza, antifraza, antimerija, antiptoza, distirbucija, epitet, eufemizam, heterokronon, hipalaga, hiperbola, hipokorizam, ikon, ironija, kalambur, litota, metafora, metagoga, metalepsa, metonimija, mimeza, onomatopeja, parabola, parafraza, paralipsa, personifikacija, poredba, reprezentacija, sinegdoha i slavenska poredba. Sintagmatska dominata je zastupljena u aliteraciji, amplifikaciji, anadiplozi, anagramu, anaklazi, anastrofi, anepifori, anticipaciji, antiklimaksu, antimetaboli, antitezi, antonomaziji, apofaziji, apokopi, asonanci, atičkoj figuri, atrakciji, deformaciji, enalagi, entimemu, epeksegezi, epentezi, epifonemu, epifori, etimiloškoj figuri, etopeji, gomilanju, gradaciji, haplologiji, hendijadis, heteraritmonu, hifenu, hijazmu, hiperbatonu, hipofori, hipotipozi, hipozeugmi, hipozeuksi, histerologiji, homeokatelektonu, homeoptotonu, inkrementu, interjekciji, inverziji, katafori, katahrezi, klimaksu, kontrastu, korekciji, mesozeugmi, metabazi, metaboli, metaplazmi, metatezi, okruživanju, oksimoronu, palilogiji, paradoksu, paragogi, paralelizmu, paromeozi, paromologiji, perifrazi, poliptotonu, polisindetonu, pregnanciji, prolepsi, prostezi, protazi, protezi, regresiji, retoričkom pleonazmu, retoričkom pitanju, shemi, silepsi, simploki, sinkopi, uključenju, zeugmu.

Tipičan primjer simetričnog odnosa (ako se **A** nalazi u odnosu prema **B**, onda se i **B** nalazi u istom odnosu prema **A**) daje paralelizam. Neke figure dolaze u obliku ogledala, recimo antimetabola (podudaranje riječi obrnutim redom) i anadiploza. Posebnu vrstu čini hijazam – raspored u obliku krsta.

Dinamičnost ima sekundarni značaj za spoznavanje korelacione prirode figure. Disciplinarnost je značajna za razgraničavanje i klasifikovanje pojedinih figura. U svim figurama je zastupljen parametar dominantnosti (ono što postoji u njima bazira se na četiri dominante: formi, značenju, kategoriji i funkciji). Kategorija eksplicitnosti preovladava u sintagmatski orijentisanim figurama (amplifikaciji, antimeriji, antonimaziji itd.), a implicitnosti u paradigmatškim (alegoriji, aluziji, epitetu, etopeji, eufemizmu i dr.).

Pošto je svaka figura neka vrsta svjesnog udaljavanja od norme ili narušavanje pravilnosti, one u principu predstavljaju odstupanje od norme. Neke gramatičke figure su toliko ušle u upotrebu da su postale sastavni dio opšteg gra-

matičkog sistema te se mogu smatrati regularnim (dakle normativnim) sredstvima. Takva je npr. zeugma.

U odnosu na hijerarhiziranost u figurama se veoma često može naći ono što je taksonomijski više ili niže. Ovi odnosi najviše dolaze do izražaja u aluziji (zamjeni vrste i roda) i antonomaziji (upotrebi zajedničkog imena umjesto ličnog i obrnuto).

U figurama stupaju u međusobnu vezu elementi jednog ili različitih sistema. Pri tome nastaju (a) homogeni, heterogeni, istorodni, raznorodni, (ne)kompatibilni, komplementarni, sinonimijski, istoznačni odnosi, (b) odnosi jednakosti. Homogeni odnos dominira u aliteraciji, aluziji, amplifikaciji, antiklimaksu, antimeriji, antimetaboli, atičkoj figuri, etimološkoj figuri, homeoptotonu, metaboli, parameozi, a heterogeni u alegoriji, anakolutu, antitezi, atrakciji, enalagi, reprezentaciji. Za figuru je posebno važan kompatibilni odnos – odnos u kome se obim dvaju pojmova potpuno ili djelimično podudara. Dva kompatibilna suda izražavaju istu misao različitim izrazima. Identičnost je prisutna u figurama zasnovanim na sinonimičnosti. Odnos ukrštanja (presijecanja, prožimanja) realizuje se u hijazmu.

Parametar kompleksnosti (koji obuhvata različite odnose: proste i složene, jednoobrazne i raznoobrazne, systemske i slučajne, konkretne i apstraktne, globalne i osnovne) zastupljen je u svim figurama.

Što se tiče postojanja direktnog ili indirektnog kontakta, direktnost dolazi do izražaja u sintagmatski orijentiranim figurama, a indirektnost u paradigmatskim. Direktni odnos dominira u anadiplozi, anepifori, antiklimaksu, antimetaboli, atičkoj figuri, atrakciji itd., a indirektni (znak minusa) u alegoriji, eufemizmu, metafori, hiperboli, ironiji i dr.

U interakciju mogu stupati članovi koji su međusobno kontrastni. Pri tome nastaju (a) antonimijski, opozicioni, diferencijalni, homonimični, višeznačni, komparativni, kontrarni odnosi, (b) odnosi protivrječnosti, suprotnosti, isključivanja. Kontrastnost (suprotstavljenost članova figure, protivrječnost) posebno je izražena u alegoriji, amplifikaciji, anaklazi, anastrofi, antanaklazi, anticipaciji, antimeriji, antiptozu, atrakciji, enalagi, entimemu, hipofori, hipozeugmi, homeokatelektanu, ironiji, kalamburu, katahrezi, kontrastu, mimezi, oksimoronu, paraboli, paradoksuporedbi, regresiji, retoričkom pitanjusilepsi i slovenskom poređenju. Takav se odnos izražava antonimima, a realizuje u antitezi, kontrastu, paradoksu, oksimoronu, slovenskoj poređenju i dr. Figuru kao odnos kontradiktornosti čine dva pojma koji predstavljaju vid istog roda: jedan pojam ukazuje na neka svojstva, a drugi ih negira, ali ih ne zamjenjuje drugim obilježjima. Kontradiktorni iskazi ne mogu biti istovremeno istiniti i lažni, jer iz istinitosti jednog proizilazi lažnost drugog, i obrnuto. Takav odnos nalazimo u antanaklazi (upotrebi suprotnih riječi u istom izrazu), apofaziji (demantiranju ranijeg iskaza), katahrezi (spoju protivrječnih, nespojivih značenja), oksimoro-

nu. Figura kao odnos komparativnosti dolazi u formi metafore, poredbe i slovenskog poređenja. U figuri može postojati atributivni odnos – veza pojma i njegovog (njegovih) obilježja.

Kvantitivnost dominira u aliteraciji, asonasi, amplifikaciji, anafori, antiklimaksu, antitezi, atičkoj figuri, epifori, epifonemu, epitetu, etimološkoj figuri, eufemizmu, gomilanju, gradaciji, hendijadisu, hipozeuksi, litoti, palilogiji, paragogi, paralipsi, perifrazi, poliptotonu, polisindetonu, pregnanciji, prostezi, protezi, sinkopi, zeugmi.

Figure se mogu posmatrati na planu prirodnog (konkretnog) i modulativnog (apstraktnog) odnosa. Budući da su figure jezičke realije (ono što je realizovano), ovaj parametar nije bitan za utvrđivanje korelativne suštine figura. Što se tiče obligatornosti, ni za jednu se stilsku i retoričku figuru ne može reći da su obavezne, ali to obilježje može biti prisutno u gramatičkim figurama.

Svaka figura je rezultat određenog postupka, operacije, transformacije ili modifikacije (dodavanja, oduzimanja, zamjenjivanja, premještanja i sl.) pa one mogu predstavljati transformacioni, derivacioni, operacioni, neutralizovani odnos. Segmentarnost (stupanje u vezu cjeline **A** i cjeline **B**, dijela cjeline **A** i dijela cjeline **B**) najviše dolazi do izražaja u heteraritmonu i sinegdohi.

Svaki jezički nivo (fonetski, fonološki, leksički, morfološki, sintaksički i dr.) stvara osoben sistem figura u kojim se razlikuju homogeni i heterogeni odnosi. Heterogeni stratifikacioni odnos je predstavljen u fonetičko-gramatičkim figurama (protezi, aferezi, epethezi i dr.) i sintakso-gramatičkim figurama (pleonazmu, elipsi, enalagi i dr.).

Što se tiče orijentacije, jednosmjernost u desno (**A** → **B**) dominira u aliteraciji, amplifikaciji, anadiplozi, anepifori, anafori i gomilanju riječi, jednosmjernost u lijevo (**A** ← **B**) preovladava u anticipaciji, apofaziji, katafori i prolepsi, a dvosmjernost (**A** ↔ **B**) odlikuje anagram, antimetabolu, hipoforu i regresiju. Usmjerenost na ono što nije realizovano (**A** ↑ **B**) karakteristična je za sve paradigmatiski orijentisane figure. Jaćanje, potenciranje (**A** ↗ **B**) preovladava u gradaciji i klimaksu, a smanjenje (**A** ↘ **B**) u antiklimaksu. Tranzitivnost leži u osnovi silogizma. U figurama ponekad dolazi do narušavanja odnosa refleksivnosti.

Veću ili manju mjeru zavisnosti imaju sve figure. Osnovno razgraničenje između njih dolazi u formi razlikovanja zavisnih i nezavisnih odnosa. U nekim figurama se narušava koordinacija, npr. u anakolutu, enalagi i heteraritmonu. U paradigmatiski orijentisanim figurama rod i vid dolaze kao eksplisitne i implicitne kategorije, U figuri kao subordinaciji najvažniji aspekt je narušavanje potčinjenosti¹.

¹ Više o figurama kao sistemu korelacija v. Tošović 2007.

3. U romanu TRAVNIČKA HRONIKA postoji niz stilskih figura: kontrast, gradacija, tautologija, pleonazam, anafora, epifora, anadiploza, parcelacija, lajtmotiv, polisindeton, asindeton i retoričko pitanje.

Kontrast/Antiteza

4. Antiteza² predstavlja stilsku figuru zasnovanu na opoziciji, odnosno suprotnosti: dva se protivrječna pojma dovode u vezu da bi se naglasila suprotnost između sudova o njima ili njihovim dijelovima. Kontrast se stvara u spoju riječi suprotnog značenja i služi kao sredstvo za potenciranje sadržaja. U naslovima su veoma česti kontekstualni antonimi.

5. U TRAVNIČKOJ HRONICI postoji više načina kombinacija koje dovode do pojave kontrasta (antiteze).

6. Antiteza može da bude homogena i heterogena. Homogena antiteza nastaje ako se u opoziciju dovode dvije lekseme koje pripadaju istoj vrsti riječi (imenica – imenica, pridjev – pridjev i sl.). U Andrićevom romanu najčešću homogenu antitezu čine glagoli tipa *odlaziti* – *ostajati*, *radati se* – *umirati*, *rasti* – *padati*, *nemati* – *imati*.

Tu, na vodi, tajanstvenoj, nestalnoj i moćnoj stihiji, rađaju se i umiru naraštaji Travničana. ♦ Kad počne da meri, nastaje oko njega svečana tišina. Dok udešava kantar, on zaustavlja dah i, svečan i sabran, raste i pada sa laganim kolebanjem mere. ♦ Ta ženidba, koja je trebalo da mu otvori vrata u viši i prijatniji život, zatvorila ga je i vezala zauvek, oduzevši mu mir i spokojstvo, ta jedina dobra i najveće dostojanstvo skromnih sudbina i bezimenih ljudi. ♦ U ovim krajevima mala deca umiru ili žive po volji slučaja, kao što se i veoma stari ljudi gase ili im se još za neko vreme produžuje vek. ♦ Otkako su ga kao đaka slali u Padovu i vraćali, pa opet slali i opet vraćali, on je potpuno i zauvek izgubio svaku nadu da kod svoje sabraće nađe nekog razumevanja ili pomoći. ♦ Vidiš, to Plinije kaže! A ti jednako: Nema za mene lijeka. Ima ga i moramo ga naći. ♦ Hrane nestalo. Ima samo mušterija koje bi htele da pazare ono čega nema. ♦ – Treba bežati odavde, gospodine generalni konzule, i to što pre. Jer, ovde se gubi i ponos i razum i uložena snaga, a ne dobija ništa. To je sigurno, bar za posao zbog kojeg sam ja ovamo došao. ♦ – Taj se neće nikad ubiti. I kad vidi da mu ne damo ništa, otići će kao što je i došao. ♦ A ispod tih zamršenih veđa samo se naziru oči kao dva nejednaka staklena bleska, koja čas sevnju jače, čas ugasnu potpuno,

od kojih su neki kontekstualni antonimi:

Veziri se menjaju i odlaze. (Istina, svaki ponešto odnese.) Odlaze veziri, zaboravljaju šta su radili i kako su postupali, dolaze novi i svaki počinje iznova. A mi ostajemo, pamtimo, beležimo sve što smo podneli, kako smo se branili i spasavali i – predajemo od oca na sina ta skupo plaćena iskustva. Eto, zato naša čekmedžeta imaju

² Grč. *anti*- 'protiv', *thesis* 'položaj'.

dva dna. ♦ *Davna je sve ponovio Davilu svojim nemilosrdno vernim i mirnim načinom i odmah **otišao**, a Davil je **ostao** sam sa svojim mislima i Tahir-begovom orijentalском pažnjom od koje se čoveku koža ježi.* ♦ *Posle takvog razgovora, potpukovnik **je odlazio** sa svojom bogatom i dragocenom zbirkom podataka, isto onako lep, čist, hladan i prav kao što je i došao, a Davil **je ostajao** isto onako usamljen i željan dobrog razgovora kao što je bio i pre toga.*

a drugi vidski mješoviti:

*Svetina ga gleda sa ljubopitstvom i udivljenjem, raspravlja o carskoj odluci, raduje se, oduševljava, buni. Ponajčešće grde onoga koji **odlazi** i hvale onoga koji treba da **dode**.* ♦ *Izišli su na put i **uzjahali**, pre nego što je pratnja mogla da primeti da su uopšte **sjahivali**.* ♦ *Dok on tako i **poleće** i **leti i leži** u mestu, čini mu se da kao kroz san sluša razgovor dvojice drugova. Hamzin glas je promukao i teško razumljiv, a Ljuljhodžin dubok i odsečan; on uopšte govori polako i svečano, sa pogledom uprtim u jedno mesto, kao da čita.*

Drugu češću homogenu antitezu čine pridjevi, pri čemu izrazito dominira kontrast jedan – drugi.

*Tada je Roti puklo pred očima da nije dovoljna zakletva osetljivog, grbavog dečaka, rasplakanog u noći, zbog sirotinje, da nije dovoljno ni dvadeset godina upornog, teškog rada i služenja, pa da čovek pređe **iz jednog sveta** u kome se rodio **u drugi** koji je slučajno sagledao i za kojim ga je srce povuklo. I što je još gore, taj „novi“ svet upravo i ne postoji kao nešto izdvojeno, određeno i nepomično, što se može postići i osvojiti jednom zauvek, kako se to njemu za prvih godina činilo; a isto tako, onaj „stari“ svet bede i niskosti, od koga je bežao po cenu najvećih napora, ne da se tako lako i prosto otresti, kao što se on otresao svoje braće i sestara i onih dronjaka iz roditeljske kuće, nego nevidljivo i sudbinski prati čoveka kroz sve prividne promene i uspehe.* ♦ *Niti je više jesen niti počinje zima; to vreme-nevreme koje nije ni jesen ni zima, a gore je i od **jednog** i od **drugog**, to čudovište od godišnjeg doba traje danima, nedeljama; danima koji su dugi kao nedelje, nedeljama koje izgledaju duže od meseci.* ♦ *Jer i ovde, kao i kod svih pokreta i prevrata na svetu, **jedni** su koji stvar kreću i vode, a **drugi** koji je ostvaruju i izvode.* ♦ *Kad bi neko razgovarao s dvojicom putnika od kojih je **jedan** proveo u Travniku zimu a **drugi** leto, dobio bi dva potpuno protivna mišljenja o ovoj varoši. **Onaj prvi** bi rekao da je boravio u paklu, a **ovaj drugi** da je bio bar blizu raja.* ♦ *To sa fratri, to je bila stara i dugačka priča. Smenjivali su se naraštaji i u mnogome se razlikovali **jedan od drugoga**, ali u jednom su bili složni: u potcenjivanju i osuđivanju fra-Lukine lekarske veštine. Otkako su ga kao đaka slali u Padovu i vraćali, pa opet slali i opet vraćali, on je potpuno i zauvek izgubio svaku nadu da kod svoje sabraće nađe nekog razumevanja ili pomoći.* ♦ *Hladni, odmereni i čisti potpukovnik, koji je svuda širio oko sebe onu atmosferu kristalne i oštre studeni i jasnoće, zbunjivao je i izazivao sujetnog i razdražljivog tumača i samim svojim prisustvom i podizao u njemu bezbrojne grčevito zamršene račune koji su dotle bili uspavani ili pritajeni. Reći da su se ova dva čoveka odbijala **jedan od drugoga**, bilo bi pogrešno, jer u stvari samo se Rota odbijao od potpukovnika kao od ogromne i nepomične sante leda i, što je još gore, vraćao se po nekom neumoljivom i sudbonosnom zakonu, i nasrtao na nj uvek i ponovo.*

Ostali pridjevi obrazuju ovakve spojeve:

*Mladića je ponela krv i osećanje pune sreće i nezadržanog trijumfa. Palili su se i gasili u njemu, kao svetlaci, beskrajni vidici. Da, to je to! On je oduvek osećao i toliko puta tvrdio da je ova **uboga, štura i zapuštena** zemlja u stvari **bogata i raskošna**.*

♦ *Za Ibrahim-pašu je **polazna i završna** tačka svakog razgovora bio pad njegovog gospodara Selima III i njegova, Ibrahim-pašina, lična tragedija, usko povezana za taj pad; od te tačke širili su se njegovi pogledi na sve strane.* ♦ *U stvari, svi ovi travnički lekari bili su zbunjeni i nezadovoljni, jer im se nikad nije dešavalo da moraju da leče tako malu decu. Krug njihove veštine nije uopšte obuhvatao **najviše i najniže** granice ljudskoga veka. U ovim krajevima mala deca umiru ili žive po volji slučaja, kao što se i veoma stari ljudi gase ili im se još za neko vreme produžuje vek.* ♦ *A stari Sulejman-paša, inače **strog i vešt** u postupanju sa ljudima, bio je **slab i popustljiv** prema ovome sinu i nalazio uvek izvinjenja za njegovo lenstvovanje i rđave podvige.* ♦ *Odjednom **lažna** para postade **prava** i Davil, zaboravljajući netačnu vezirovu premisu, oseti stvarnost francuskog poraza. Ono hladno i mučno stezanje, čas jače čas slabije, koje mu je toliko puta pokrenulo utrobu u ovom Konaku, mučilo ga je i sada, dok je mirno slušao vezirov govor od lažne ljubaznosti do gorke stvarnosti.)* ♦ ***Crni** brkovi su prekrili **bele**, sjajne zube.*

U paru se mogu nalaziti kontekstualni pridjevi tipa *umeren – bogat*.

*Sve je malo po malo dobijalo pečat francuskog života, **umerenog** i razumnog ali **bogatog** istinskim zadovoljstvima.*

Rjeđe se javljaju supstantivizirani pridjevi.

*Pošto je bez pokreta i promene na licu saslušao Davilove reči u Davninom prevodu, on je odmah, ne gubeći reči o **mrtvima**, prešao na sudbinu i delanje **živih**.*

Čitav pasus može da se gradi na kontrastu.

*Uviđao je da sva razmišljanja, predviđanja i olaka mirenja u mislima ne vrede mnogo i ne pomažu u trenutku kad udarac padne. Jer, **jedno** je projicirati u mašti svoje bojazni, predviđati najgore, smišljati svoj stav i svoju odbranu, i u isto vreme osećati zadovoljstvo da je sve još u redu i na svom mestu, **a drugo** je naći se pred stvarnim slomom koji zahteva od nas hitne odluke i istinske pokrete. **Jedno** je slušati nakresanog i plahovitog druga iz Ministarstva mornarice, kako užagrenih očiju govori: „Car je lud! Svi mi, zajedno s njim, srljamo u propast koja nas čeka na kraju svih pobeda“, **a drugo** je shvatiti i primiti kao stvarnost da je Carstvo pobeđeno i srušeno, da Napoleon ne postoji više, nego samo jedan svrgnuti monarh-uzurpator, koji vredi manje nego da je poginuo u nekoj od svojih pobeda. **Jedno** je sumnjati u vrednost pobeda i trajnost ratnih uspeha, kao što je on poslednjih godina sve češće sumnjao, i razmišljati šta bi bilo sa njim i sa njegovima „u slučaju da...“, **a drugo** je saznati odjednom da je ne samo Revolucije i svega što je ona donela, nego i „General“ i one neodoljive mađije njegovog pobeđničkog genija i celog poretka koji je na njemu počivao nestalo preko noći kao da nikad nisu postojali, i da sada sve treba odjednom da se vrati u stanje u kom je bilo u vreme kad je on, Davil, kao dečak, na trgu rodnog grada, zanesen „kraljevskom dobrotom“, klicao Luju XVI.*

Postoji niz primjera sa kontekstualnim pridjevskim antonimima tipa *ozbiljan i važan – sitan i beznačajan*.

Razgovori koje je tog dana vodio sa ljudima pomaljaju se iz sećanja, sve do najmanjih pojedinosti, i to ne samo **ozbiljni i važni** razgovori o službi i poslovima, nego i **sitni, beznačajni**. ♦ U Travniku je vladala živost. Kao svakog proleća, po naredenju iz Carigrada, spremala se i ove godine vojska na Srbiju; spremala se sa **velikom** bukom, ali sa **mršavim** rezultatima. ♦ On je poznao nezdravu i tajanstvenu unutarnju složenost ovih Bosanaca koji su isto toliko osetljivi kad se radi o njima samima koliko su preki i grubi kad se radi o drugima.

Očigledno da fratrui nije bilo mnogo stalo ni do Rusa ni do Francuza. On je samo svojim reskim glasom, koji je izgledao neobično **tanak** i šištav za tako **krupnog** čoveka, ponavljao predviđanja za jednu naciju koja tako postupa sa Crkvom i njenim poglavarom. ♦ Odjednom lažna para postade prava i Davil, zaboravljajući netačnu vezirovu premisu, oseti stvarnost francuskog poraza. Ono hladno i mučno stezanje, čas jače čas slabije, koje mu je toliko puta pokrenulo utrobu u ovom Konaku, mučilo ga je i sada, dok je mirno slušao vezirov govor od **lažne** ljubaznosti do **gorke** stvarnosti.

Prilozi i priloški izrazi takode čine važniju grupu antonima tipa *dockan* – na vreme, uvek – nikad.

Kad su videli da mu se oduzeo dar govora i da je sav uzet, da ne može ni glasom ni znakom dati java od sebe, rastrčali su se iz Konaka da traže lekara i sazivaju hodže. Za lekare je bilo **dockan**, a hodža je uvek **na vreme**. ♦ Toj službi su bile posvećene njene misli i njena osećanja, a njene tanke, **uvek** crvene i na izgled slabačke ruke, koje nisu **nikad** mirovale, savlađivale su posao kao da su od čelika. ♦ Sulejman-paša odgovori ozbiljno, na svom rdavom turskom jeziku. – Nema tu nesreće, pašo, hvala Bogu, nego počela zima lepo i kako treba; kad god je mokra **na početku** a suva **na kraju**, zna se da će biti dobra godina. A videćeš kad zapadne sneg i stegne čiča a obasja sunce, pa škripi pod nogama i svetlaci iskaču pred oči. Milina i lepota, kako je Bog ostavio i kako treba da bude. ♦ Sa takvim shvatanjima Kolonja je lečio svoje pacijente; od toga njima nije bivalo ni bolje ni gore, i oni su ili umirali kada su se suviše bili odmakli od linije života i primakli liniji smrti, ili prezdravljali, to jest oslobađali se bolova i poremećaja i vraćali u granice spasonosnih salernitanskih pravila; a Kolonja im je to olakšavao ponekim od onih hiljada korisnih latinskih propisa koji se **lako** pamte a **teško** obdržavaju. ♦ Ali svi ti njeni poslovi, pa i te fizičke nezgode trudnoće, pomagali su joj da lakše podnosi bol zbog dečaka koji joj je prošle jeseni onako munjevito otet i o kome **neprestano** misli i **nikad** ne govori. ♦ I sada, kad je bilo tu, izgledalo je vrlo jednostavno, razumljivo samo po sebi, i kao sva spasenja, stiglo je i suviše **dockan** i suviše **rano**. ♦ I naša je muka u tome što nit' smo mogli da potpuno zavolimo ovu zemlju kojoj dugujemo što nas je primila i dala nam utočišta, nit' smo mogli da zamrzimo onu koja nas je nepravedno oterala i prognala kao nedostojne sinove. Ne znamo je li nam teže što smo **ovde** ili što nismo **tamo**. Ma gde bili izvan Španije, mi bismo patili, jer bismo dve otadžbine imali uvek, to znam, ali ovde nas je život suviše pritisnuo i unizio.

Rjeđe se javlja priloški komparacijski par tipa *niže* – više.

Što je **niže** padao, sve se **više** hranio lažima i varao sam sebe velikim rečima, smelim pričama i sujetnim maštanjima.

Manje ima homogenih imeničkih parova kao što je, recimo, *laž – istina*.

Sporo i neodlučno govore, jedan po jedan, i nagađaju šta bi to moglo biti i koliko ima laži a koliko istine u ovim vestima, šta bi trebalo preduzeti da se stvar izvidi i možda već u začetku spreči. ♦ Ovo je već šesta godina, otprilike od vremena mira u Amieniu, kako se u Davilu izmenjuju nada i sumnja, kao igra svetlosti i mraka. ♦ A kao svi lako uzbudljivi ljudi, koji nisu sigurni u sebe, on je teško razlikovao laž od istine i stalno se kolebao između neosnovane sumnje i preteranog poverenja. ♦ Kao u snovima što biva, ljudi su prelazili kratko i neposredno od položaja na položaj, od časti do časti, od sramote do smrti, od bede do slave, samo jedni u jednom pravcu a drugi u drugom, obrnuto.

Imenički homogeni parovi dolaze obično u obliku kontekstualne antiteze tipa *strast – užas*, (*pobesneli*) *prostak* – (*takav*) *sultan*.

Ruke nemoćno opuštene, usta poluotvorena i oči napola sklopljene kao u nesvestici. Takva je bila tu, na njemu, oko njega, obamrla od ljubavi, od slasti koju ljubav obećava i od užasa koji ovde ide kao senka za njom. Privijena, posečena, pokošena, slika potpune predanosti, nemoći, poraza i očaja, ali i neslućene veličine. ♦ Trošeći sve snage u vršenju svojih vladalačkih dužnosti i živeći čistim životom kakav se ne pamti od prvih halifa, Selim nije ništa preduzimao da bi se odbranio od prepada i izdaje rđavih ljudi. Zato se moglo desiti da jedan odred jamaka, vojničkog ološa, predvođen jednim pobesnelim prostakom, zbaci takvog sultana sa prestola i da ga zatvori u Seraj, da tako potpuno osujeti sve njegove spasonosne i dalekovidne planove, i dovede na presto jednog plitkoumnog i čulnog nesrećnika, okruženog pijanicama, prostacima i izdajnicima od zanata. Eto kako idu stvari ovoga sveta! A kako je malo ljudi koji to uviđaju i još manje koji bi hteli i mogli da spreče! ♦ Prvi je pritrčao Mustafa Barjaktar. Pred njim je ležao mrtav, gologlav, pomodrela lica i izubijan, sultan Selim. Sve je bilo dockan. Barjaktar je pobedio, ali njegova pobjeda je izgubila vrednost i smisao. Zlo i ludost su likovali nad dobrom i razumom. Porok je ostao na prestolu a nered u vladi i državi. ♦ – Jeste, prilike su teške, to znamo svi iz iskustva, ali treba imati strpljenja. Francuski razum i ponos moraju najposle da nadjačaju njihovu plahovitost i oholost. Samo treba... ♦ Odred mameluka išao je svakog dana na vežbanje u polje kod Turbeta i Travničani su posmatrali sa mržnjom ali i sa strahom te atletske konjanike, pod sjajnim, teškim oružjem, odevene i nakićene kao svatovi. ♦ Niti je više jesen niti počinje zima; to vreme-nevreme koje nije ni jesen ni zima, a gore je i od jednog i od drugog, to čudovište od godišnjeg doba traje danima, nedeljama; danima koji su dugi kao nedelje, nedeljama koje izgledaju duže od meseci.

Takav par mogu obrazovati glagolske imenice (*dizanje – padanje*):

Dakle, pravi put treba i dalje tražiti. Posle tolikih dizanja i padanja, to nije više bilo lako ni jednostavno kao nekad.

ili glagolska i neglagolska imenica (*mir – ratovanje*):

Bio je strog u miru i svirep u ratovanju, gramžljiv na zemlju i bez mnogo obzira pri sticanju, ali nepodmitljiv, zdrav, i bez osmanlijskih poroka.

Kontrast mogu stvarati dvije istokorijenske imenice razdvojene crticom, pri čemu jedna ima negaciju.

Niti je više jesen niti počinje zima; to vreme-nevreme koje nije ni jesen ni zima, a gore je i od jednog i od drugog, to čudovište od godišnjeg doba traje danima, nedeljama; danima koji su dugi kao nedelje, nedeljama koje izgledaju duže od meseci.

Zamjenice mnogo rjeđe grade kontrast (tipa *svi – niko*).

Noću je sjala mesečina, bistra, staklena i pro hladna. A i danju i noću je trajao krvavi karneval u kom su svi hteli jedno a niko nikog nije mogao da razume ni sam sebe da pozna.

7. Heterogena antiteza nastaje uparivanjem različitih vrsta riječi. To može biti

a) pridjev i glagol tipa *nevidljivo – vidi se, nepodnošljivo – mora se podnijeti*

Ono što je najbolje u njemu ostajalo je nevidljivo i nepristupačno, a ono što je moglo da se vidi i nasluti odbijalo je svakoga. Takav čovek ne bi mogao ni u drugoj sredini, manje teškoj i sirovoj, naći sebi pravog mesta ni stvarnog ugleda. ♦ I pukovnik je opet uzimao pero i nastavljao započeti izveštaj, pišući grčevito brzo i uporedo sa muzikom koja je dopirala odozdo, sa osećanjem da je sve i nepodnošljivo i da se mora podneti.

b) glagol i imenica tipa *ratovati – mir*

Preko svoga čoveka poručio je obojici konzula da će on pre dati ostavku nego što će dozvoliti da njih dvojica ovde u Travniku ratuju, dok su im carevi u miru, i to preko njegovih i inače pretovarenih leđa.

c) imenica i supstantivizirani pridjev tipa *sirotinja – bogati*

– Ovom narodu, verujte mi, treba oštiri i svirepiji vezir. Istina, kažu da me sirotinja po celoj zemlji blagosilja. A to jedino i želim. Bogati i silni me mrze. I o vama su me u početku pogrešno obavestili, ali ja sam vas upoznao i brzo uvideo da ste moj jedini prijatelj. Neka je slava Bogu jedinom! A verujte mi da sam i sam u nekoliko mahova tražio od sultana da budem opozvan. Ne treba mi ništa. Najviše bih voleo da kao običan baštovan obrađujem svoj vrt i tako u miru provedem poslednje dane.

d) negirani pridjev i imenica istog korijena tipa *neosetljiv – osetljivost*

– Aaa, ne ne! Neka ovog božjeg davanja, neka. Ne valja kad zima nije zimom – ostaje čehaja ozbiljno pri svome, nepristupačan finim dosetkama ovih Osmanlija i neosetljiv za njihovu osetljivost. I sedi, prav, hladan i tvrd, među ovim zeblikavim i podrugljivim strancima, koji ga gledaju sa strahom i ljubopitstvom kao da je on taj koji neumitno raspoređuje vremena i godišnja doba.

Jedan tip heterogene antiteze obrazuju leksema i sintagma tipa *lagati – govori ti istinu, malenkost – krupne stvari, mudri ljudi – neznalice*.

Koje je njihovo pravo lice? Šta je život a šta sračunata gluma? Kad lažu a kad govore istinu? ♦ I samo se čudio otkud da se u ovim trenucima seti te malenkosti od tolikih krupnih stvari i važnih poslova koje je sa Mehmed-pašom doživeo. ♦ Davilu su godile ove reči izgovorene iskreno i mirno, jer su bile posredno izvinjenje za malo-predašnje uvrede i jer su u njegovim očima umanjivale veličinu poniženja koje je doživeo. ♦ Zato je naredio da te mudre ljude, koji su se pokazali kao neznalice, vežu i da ih bese i lako odevene teraju pred prvim redovima vojske, kako bi na svom telu osetili posledice svoje prevare.

U heterogeni tip spadaju i uparene sintagme budući da su sastavljene od različitih vrsta riječi tipa *žena hladnog tela i usijane glave, uzvraćao i davao udarce*.

*Po nekoj fatalnoj i neodoljivoj potrebi, ta žena hladnog tela i usijane glave oduševljavala se s vremena na vreme za mlade ljude, obično mlade od sebe, verujući uvek da je u tom čoveku, kod koga je ona naslućivala snažan duh i hrabro srce, puno čistih osećanja, našla sanjanog ritera i srodnu dušu. ♦ Pa ipak njegova živost duha, osećanje dužnosti i urođena galska borbenost, držali su ga i gonili da ne zaostane u utakmici; i on je **uzvraćao i davao udarce**. ♦ Taj **sitni čovek** imao je **drskost javne žene**. Zauštavio je Davila koji je jahao kroz čaršiju, istrčavši pred njegovog konja, i molio ga ceremoniozno da ga primi i sasluša. ♦ Savijamo se i sklanjamo pred svakim, zlopatimo se i dovijamo, što se kaže: na ledu vatru ložimo, radimo, stičemo, štedimo, i to ne samo za sebe i svoju decu nego za sve one koji su jači i drskiji od nas i udaraju nam na život, na obraz, i na kesu. Tako smo **sačuvali** veru zbog koje smo morali da napustimo svoju lepu zemlju, ali **izgubili** gotovo sve ostalo.*

I ovdje se može izdvojiti kontekstualna antiteza tipa *carski zumbuli – divlja zemlja, težak umor – veliko olakšanje*.

*– Ah, ah – klicala je Ana Marija koju je držalo njeno svadbeno raspoloženje – ah, to je veličanstveno. To će biti **carski zumbuli** u ovoj **divljoj zemlji**. Ah, draga gospodo, da krstimo tu vrstu zumbula i da je nazovemo „Svadbena radost“ ili „Carski mladoženja“, ili... ♦ Osećao je **težak umor**, ali i **veliko olakšanje** što je sve to svršeno i poslano kome treba, odlučno i neopozivo, i što o tome više ne može biti sumnje ni razmišljanja.*

Posebnu vrstu čini kontrast-izuzetak:

*Sve je to **bilo isto** kao i ranije, samo on, Davil, **nije bio isti**.*

i kontekstualna anadiploza:

*Pola sata docnije rastaju se konzul i Defose. Dan je time **završen**. **Počinje** noćno naličje travničkog života.*

8. Krajnji oblik antiteze dolazi u obliku oksimorona, kojim se povezuju dva nespojiva pojma, npr. *tišina govori, oči bez pogleda, tražiti ono što se ne nalazi*.

*Svake noći, dok ovako sedi pored sveća koje brzo nestaju, činilo mu se da čuje kako mu **tišina** svojim nemuštim jezikom **govori**: [...] ♦ – Nećeš zadugo tako ići vitak, gledati pravo, treperiti osmejkom, vladati slobodnom misli i glasnom, otvorenom reči. Takav kakav si ne možeš ovde ostati. **Saviću ti kičmu, saterati krv oko srca**, oboriti pogled; **načiniću od tebe gorku biljku**, na vetrovitu mestu, u kamenitu tlu. I nikad te više neće poznati ne tvoje francusko ogledalo, nego ni oči tvoje rođene majke. ♦ I to mu ne **govori** naglo, izazivački, nego tiho, a neumoljivo; i dok to govori već ga savija i podešava, kao što maćeha oblači pastorče. Njemu je bilo jasno da je ova tišina u stvari smrt u drugom obliku, smrt koja ostavlja čoveku život, kao ljušturu a oduzima mu mogućnost da živi. ♦ A kad bi Davil pokušao da iz njega izvuču bar jednu reč saglasnosti ili negodovanja, on je obarao svoje lepe, modre oči zemlji i te **oči bez pogleda** bile su odjednom zle i opasne. ♦ U stvari, on je i **tražio** ono što se **ne nalazi** ni u životu ni u knjigama: nekog saučesnog i duševnog prijatelja, koji sve*

hoće da sasluša i sve može da razume, sa kojim bi se iskreno porazgovarao i koji bi mu na sva pitanja jasno i otvoreno odgovorio.

9. Specifična vrsta kontrasta nastaje u obliku personalizovane antiteze, kojom se izražava suprotnost ljudskih karaktera i ponašanja i sl. U romanu TRAVNIČKA HRONIKA izdvajaju se sljedeći kontrastni parovi:

a) Davil – Defose

*U istini, za Defosea je ovaj **poredak** u kom živi, to jest Carstvo, predstavljao jedinu i potpuno jedinstvenu stvarnost koja se u duhovnom i materijalnom pogledu proteže od jednog kraja vidika do drugog i obuhvata sve što život sam sadrži. A za Davila je to bio samo jedan **slučajan i rovit red** stvari čiji je mučni postanak nekad doživljavao i rođenim očima gledao, i čija privremenost mu nikad nije potpuno iščezla iz svesti. Protivno od ovog mladića, on se dobro sećao šta je bilo pre ovoga i često pomišljao šta bi moglo biti posle.*

b) Davil – fon Miterer

*Razgovor sa potpukovnikom bio je, u stvari, izmena podataka, uvek tačnih, zanimljivih i mnogobrojnih o svemu i svačemu, a ne izmena misli i utisaka. Sve je u tom razgovoru bilo bezlično, hladno i uopšteno. Posle takvog razgovora, **potpukovnik je odlazio** sa svojom bogatom i dragocenom zbirkom podataka, **isto onako lep, čist, hladan i prav** kao što je i došao, **a Davil je ostajao isto onako usamljen** i željan dobrog razgovora kao što je bio i pre toga. Od razgovora sa potpukovnikom nije ostajalo ništa ni u čulima ni u duši; ni boje glasa nije čovek mogao da mu se seti. Potpukovnik je svaki razgovor vodio tako da sabesednik nije mogao ništa da sazna o njemu ili da ma šta kaže o sebi. Uopšte, sve što je blisko, prisno i lično odbijalo se od potpukovnika kao od stene. Tako je Davil morao da napusti svaku nadu da će sa ovim hladnim ljubiteljem književnosti moći da razgovara o svom pesničkom radu.*

c) Davil – vezir

*I Davil sa svoje strane nije štedeo sa ljubaznostima i uveravanjima, ali je odmah mogao da vidi da je vezirova zaliha lepih reči i prijatnih grimasa vrlo oskudna, jer čim bi samo za trenutak prestao da se smeje i da govori, vezirovo lice je postajalo mračno i tvrdo a oči nemirne kao da traže gde treba udariti. **Hladno plamsanje** tih očiju bilo je nepodnošljivo i u čudnoj opreci sa njegovim **glasnim smehom**.*

d) Davil – njegova supruga (koja u romanu nema svoje ime, već se oslovljava riječima gospođa Davil, žena, ona i sl.)

*U tim noćima sedeli su posle večere Davil i njegova žena boreći se ona sa snom i umorom od dnevnih poslova a on sa nesanicom i nedoglednim brigama. **Njoj se spava a Davilu se priča**. Njoj su tuđa i neprijatna sva pričanja i razmatranja o zimi i bedi, jer se po ceo dan bori protiv njih, onako sitna, sva umotana u šalove, ali lagana i večito u pokretu. On, naprotiv, nalazi u tome jedino bar trenutno olakšanje. Ipak, ona ga sluša, iako je odavno muči želja za snom, i tako i prema njemu vrši dužnost koju je vazdan vršila prema svima. ♦ Davil je dobro znao (i on iz dugog iskustva!) da ne vredi prekidati je u poslu i da to ne bi ništa pomoglo, jer ona nema i neće nikad moći da ima smisla za nestvarne razgovore o bojaznima i strahovanjima, koja njega nikad ne napuštaju. I najmanja porodična briga zbog dece, kuće ili zbog njega, za nju je mnogo važnija i dostojnija razgovora nego najsloženija „unutarnja stanja“ i*

raspoloženja o kojima on stalno misli i o kojima bi toliko voleo da ima s kim da porazgovara. On je dobro znao da je ta žena (inače njegov jedinstveni i sigurni drug) uvek pa i sada sva potpuno predana sadašnjem trenutku i poslu koji je pred njom, kao da ništa drugo ne postoji na svetu i kao da svi ljudi, od Napoleona pa do konzulovice u Travniku, isto tako predano i svaki na svoj način spremaju što treba za zimu. Za nju je jasno da se božja volja vrši u svakom trenutku, svuda i u svemu. I šta tu ima da se razgovara? ♦ Davil je sada sedao u svoju veliku stolicu, prekrivao dlanom oči i posle nečujnog uzdaha („Ah, Bože blagi, Bože blagi!“) uzimao svoga Delila i otvarao ma gde, u sredini nekog pevanja. U stvari, on je i tražio ono što se ne nalazi ni u životu ni u knjigama: nekog saučesnog i duševnog prijatelja, koji sve hoće da sasluša i sve može da razume, sa kojim bi se iskreno porazgovarao i koji bi mu na sva pitanja jasno i otvoreno odgovorio. U tom razgovoru, kao u nekom ogledalu, on bi prvi put mogao da vidi svoj istinski lik, da sazna pravu vrednost svoga rada i odredi nedvosmisleno svoj položaj u svetu. Tu bi mogao najposle da razabere šta je u svima ovim njegovim skrupulama, predviđanjima i strahovanjima osnovano i stvarno a šta neosnovano i uobraženo. I to bi u ovoj žalosnoj dolini, u kojoj teče već šesta godina njegove samoće, došlo kao istinsko izbavljenje.

e) fon Miterer – Nikola Rota

U Konzulatu samom, glavna ličnost posle generalnog konzula bio je tumač i kancelarijski činovnik Nikola Rota (Rotta). On je ranije bio na službi u zemunskom karantinu i fon Miterer ga je poveo sa sobom u Travnik. ♦ To je **malen čovek, grbav**, ali bez vidljive isturene grbe, sa jakim grudnim košem, sa moćnom glavom koja je zavaljena unazad i utonula među uzdignuta ramena, a na kojoj se ističu velika usta, žive oči i prirodno grgurava, proseda kosa. Noge su kratke i tanke, u niskim čizmama sa posuvraćenim sarama. U u svilenim čarapama i plitkim cipelama sa velikom, pozlaćenom kopčom. ♦ **Protivno** od svoga starešine, fon Miterera, koji je bio **pitom i pristupačan čovek**, sa nekom tužnom blagošću u ophođenju, njegov prvi saradnik bio je gord i nabusit prema Turcima kao i prema hrišćanima. Njegovo mrzovoljno ćutanje nije bilo ništa manje teško, neprijatno i uvredljivo od njegovog govora. Ovako malen i grbav, on je nekako uspevao da i najvišeg čoveka, za polovinu stasa višeg od sebe, gleda sa visoka. Iz one jake i zaturene glave sa uzdignutih ramena, gledale su njegove mrke oči na koje su nisko padali teški očni kapci, sa uvredljivom dosadom, prezri-vo umorno, kao da sabesednika vide negde u daljini i duboko pred sobom. Samo kad je izlazio pred visoke i uticajne ličnosti (a on je dobro znao koje to **jesu**, koje **nisu**, a koje samo tako izgledaju) i prevodio njihove razgovore, te oči su obarale pogled ka zemlji i postajale i drske i snishodljive i nedostižne.

Hladni, odmereni i čisti potpukovnik, koji je svuda širio oko sebe onu atmosferu kristalne i oštre studeni i jasnoće, zbunjivao je i izazivao sujetnog i razdražljivog tumača i samim svojim prisustvom i podizao u njemu bezbrojne grčevito zamršene račune koji su dotle bili uspavani ili pritajeni. Reći da su se ova **dva čoveka odbijala jedan od drugoga**, bilo bi pogrešno, jer u stvari samo se Rota odbijao od potpukovnika kao od ogromne i nepomične sante leda i, što je još gore, vraćao se po nekom neumoljivom i sudbonosnom zakonu, i nasrtao na nj uvek i ponovo. ♦ Ne bi se nikad reklo da i ovakvi umni, pravedni i u svakom pogledu hladni ljudi mogu biti sudbonosni i uticati na nekoga razorno. Međutim, to je bio slučaj ovde. Rota je bio u takvom stepenu unutarnjeg rastvaranja i rušenja, da je ovakav starešina morao za njega značiti naglu

propast. Svojim mirom, svojom gotovo neljudskom objektivnošću potpukovnik je bio otrov za otrovanog tumača. Da je Rota dobio starešinu meka i popustljiva kao što je fon Miterer ili nekog plahovita, nejednaka čoveka, nošenog ljudskim strastima, pa ma i najgorim, on bi se nekako još držao. U prvom slučaju, on bi živio od te popustljivosti a u drugom slučaju njegovi tamni i izukršteni nagoni našli bi uporišta i oslonca u sličnim nagonima sa kojima bi se sukobili, i on bi se u tom trajnom sukobu i trvenju održavao u nekoj ravnoteži. Ali protiv ovakvog starešine Rota se bacao kao besomućan čovek protiv ledenog zida ili nestvarnog snopa svetlosti.

f) Davilova supruga – supruga fon Miterera Ana Marija

I za jedno i za drugo tu je bila Ana Marija, jer su njena rečitost i njena osećajnost prosto ukočile gospodu Davil.

g) Husref Mehmed-paša – Ibrahim-paša

*Sve se u ovoj zemlji s vremenom okretalo u iznenađenje i sve je, u svakom trenutku, moglo postati protivno od onoga što izgleda. Davil je već počeo da se miri sa neprijatnom činjenicom da je izgubio Husref Mehmed-pašu, **živog i otvorenog čoveka** od koga je mogao uvek očekivati srdačan prijem, dobro razumevanje i bar neku pomoć, a da je na njegovo mesto dobio **tvrđog, hladnog, nesrećnog** Ibrahim-pašu, koji je težak i sebi i drugima i iz koga je teško izbiti dobru reč i ljudsko osećanje, kao iz kamena. U tom mišljenju utvrđivao ga je njegov prvi dodir sa vezirom i, naročito, sve ono što je saznavao od Davne o njemu. Ali, ubrzo, konzul je morao da uvidi i na ovom primeru kako je Davna u svojoj stvarnoj i znalačkoj proceni uistinu jednostran poznavalac ljudi.*

h) Defose – mladi fratar

***Fratar** je bio vrlo mlad, ali krupan, u crnoj debeloj kabanici ispod koje su provirivali zagasito modra anterija, bensilah i pusat. **Mladić** ga je gledao sa nevericom i pitao se, kao u snu, je li moguće da je ovo sveštenik i redovnik. A **fratar** je posmatrao stranca, visokog rumenog **mladića**, lepog, mirnog i bezbrižnog izgleda, oštro i nemo, ne krijući svoje negodovanje kad je čuo iz koje je zemlje i koja ga vlada šalje.*

i) Ana Marija – seljaci

***Ana Marija** im se obraćala često, hrabrila ih i nutkala, lepršajući rukavima, tresući kosom i sevajući očima, a **oni** su brisali guste seljačke brke i gledali u tu živu, belu ženu, kao i u ona nepoznata jela, sa mirnim snebivanjem.*

j) „ološ“ – sultan

*Trošeći sve snage u vršenju svojih vladalačkih dužnosti i živeći čistim životom kakav se ne pamti od prvih halifa, Selim nije ništa preduzimao da bi se odbranio od prepa-da i izdaje rdavih ljudi. Zato se moglo desiti da jedan odred jamaka, **vojničkog ološa**, predvođen jednim pobesnelim **prostakom**, zbaci **takvog sultana** sa prestola i da ga zatvori u Seraj, da tako potpuno osujeti sve njegove spasonosne i dalekovidne planove, i dovede na presto jednog plitkoumnog i čulnog nesrećnika, okruženog pijanicama, prostacima i izdajnicima od zanata. Eto kako idu stvari ovoga sveta! A kako je malo ljudi koji to uviđaju i još manje koji bi hteli i mogli da spreče!*

11. kontrastno percipiranje iste ličnosti, npr. „ilirskog lekara“ od strane Defosea.

Lekar je spustio ruke sa izrazom potpunog beznada, gnevno gotovo. Ni traga nije bilo od onog otužnog „ilirskog doktora“. Tu je stajao jedan čovek svoje misli i jakog izraza. A Defose je goreo od želje da još sluša i više sazna, zaboravljajući potpuno ne samo svoje malo predanje osećanje nadmoćnosti nego i mesto na kome je i posao zbog koga je došao. I osećao je da je zaseo mnogo duže nego što je trebalo i bilo predviđeno, ali se nije dizao.

12. „Mi“ – „Oni“

– *Da, uplašilo nas je i koštalo mnogo. Jest. I vezir je zaista oštar, oštar i težak gospodin. Ali on jedanput ima posla sa Jevrejima, a mi smo preturili desetine i desetine vezira. Veziri se menjaju i odlaze. (Istina, svaki ponešto odnese.) Odlaze veziri, zaboravljaju šta su radili i kako su postupali, dolaze novi i svaki počinje iznova. A mi ostajemo, pamtimo, beležimo sve što smo podneli, kako smo se branili i spasavali i – predajemo od oca na sina ta skupo plaćena iskustva. Eto, zato naša čekmedžeta imaju dva dna.*

Gradacija

10. Gradacija³ predstavlja figuru do koje dolazi izborom riječi za postepeno pojačavanje ili slabljenje neke predstave. Ako intenzitet raste, nastaje klimaks (grč. *klímaks* 'ljestve'), ukoliko opada antiklimaks (retardacija).

11. U romanu TRAVNIČKA HRONIKA ova figura se na više mjesta pojavljuje. Pojedinačni segmenti teksta (odlomci) mogu biti bogati gradacijom različitih vrsta riječi – pridjeva: (a) **lepa, nastrana, rasipna** gospođa fon Miterer, (b) **sitna, ozbiljna i ćutljiva** devojčica, priloga: (a) *bilo je za njega drago, otmeno i uzvišeno*, (b) *nešto više i lepše, dostojno obožavanja i vredno svake žrtve*, glagola: **patio je, stideo se, strepio od same pomisli**.

*Kao sve lude i besne žene, **lepa, nastrana, rasipna** gospođa fon Miterer radila je što je htela, ne znajući nikad pravo šta hoće. Zaletala se bezglavo u svoja povremena „oduševljenja“ i brzo vraćala iz njih razočarana. Ne zna se šta je fon Mitereru bilo teže trpeti i mučnije gledati, njene zanose ili njena razočaranja. Kapetan je i jedno i drugo snosio sa mučeničkim mirom. U stvari, on je tu ženu, koju mu je sudbina dala kao nezasluženu kaznu, voleo bezgranično i stalno, kao što se voli bolesno dete. Sve što je njeno bilo je za njega **drago, otmeno i uzvišeno**. Sve što je na njoj, u njoj i oko nje, sve do mrtvih predmeta koji su joj pripadali, sve mu se to nametalo kao nešto **više i lepše, dostojno obožavanja i vredno svake žrtve**. **Patio je** od njenih skokova i ispada, **stideo se** pred svetom i mučio u sebi, ali u isto vreme on je **strepio od same pomisli** da bi ta čarobna žena mogla da ga napusti ili da štogod učini sebi i nestane iz njegove kuće ili sa ovoga sveta. On je napredovao u službi, devojčica je rasla, **sitna, ozbiljna i ćutljiva**, a gospođa fon Miterer je nesmanjenom snagom tumarala, tražeći od života sve što on ne može da da i pretvarajući svaku stvar u oduševljenje ili gorčinu, i mučeći i jednim i drugim i sebe, i sve oko sebe.*

³ Lat. *gradatio* 'vrhunac'.

Najviše je zastupljena pridjevska gradacija.

*Kad se našao pred tim mršavim čovekom, mučenički bledog lica i ognjenih očiju a hladna pogleda, kad je čuo njegove reči, umne i tople u isti mah, **velike, smeke, jasne, zavodničke** reči koje otvaraju čoveku neslućene vidike za koje vredi i živeti i umreti, Davilu je izgledalo da svih kolebanja i nedoumica nestaje, da sve u svetu postaje izmireno i jasno, svi ciljevi dostižni a svi napori dostojni i unapred blagosloveni. ♦ Samo za jedan trenutak njeno vidno polje ispunio je na razgaženoj ilovači, par **bosih, kaljavih, ogromnih** nogu prerano ostarelog radnika, koji više ne može da radi. Samo za trenutak ih je ugledala, ali posle nisu htele dugo da joj iščeznu iz vida te neljudske noge, **četvrtaste, bezoblične, kurgave**, neizrecivo **iznakažene** dugim hodom i teškim životom; **ispucane** kao borova kora, **žute i crne, glomazne i krive, težačke** noge koje jedva i same sebe nose i nevešto i sakato nabadaju, mereći možda poslednje korake. ♦ Tada za njega nije bilo ničeg ni **teškog** ni **strašnog** u svetu, ni **nereshljivih** pitanja ni **opasnih** ljudi ni **nesavladljivih** teškoća. ♦ Tako su se mešali, sudarali i ukrštavali posve različni glasovi i uzvici, **iznenadeni, ljutiti, zaprepašteni, zgađeni, besni, podrugljivi, nasmejani, pomešani** sa onim opštim neartikulisanim vriscima i huktanjima koja izlaze iz svake sabijene **ljudske mase, pritisnutih stomaka i stešnjenih pluća**. ♦ Davil je bio **uplašen, zgađen, ogorčen** i upućivao je Davnu da stvar što pre okonča, samo da se čaršiji ne pružaju ovakvi prizori i da ne dođe do još gorih. ♦ Eto, sto sunaca i hiljadu proleća ne mogu pomoći ovim nogama, pomislila je Ana Marija, odjednom, u tom trenutku; nikakva nega, hrana ni lekovi ne mogu ih popraviti ni izmeniti; ma što se radalo i cvalo na zemlji, ove noge mogu još samo da bivaju **žuće, nakaznije i strašnije**. ♦ A u svemu tome, u uspesima i nedaćama, u hvalama i grdnjama, napastima i pobedama, jedino je fra Luka ostajao isti, nepromenjen i nepokolebljiv, sa svojim **odsutnim pogledom, tankim osmejkom i munjevitim pokretima**, sa svojom verom u tajanstveni odnos između lekova i bolesti. ♦ A u svemu tome, u uspesima i nedaćama, u hvalama i grdnjama, napastima i pobedama, jedino je fra Luka ostajao **isti, nepromenjen i nepokolebljiv**, sa svojim odsutnim pogledom, tankim osmejkom i munjevitim pokretima, sa svojom verom u tajanstveni odnos između lekova i bolesti. ♦ Popustio je u čistoći, postao aljkav u odelu. Košulje su mu bile **meke, zgužvane i dugo nošene**, crna kravata **pokapana** jelom, obuća **nečista i izgažena**.*

Slijedi glagolska gradacija.

*Kada ni novac, ni položaj, ni odelo ne mogu da okrenu sudbinu („kurvu sudbinu“, kako je Rota govorio sam sebi u grčevitim monolozima noću), kad se, evo, sve **cepa, krnji, troši**, a kroz rupe i pukotine na odelu i obući javlja se, pored svega obilja, ista ona samo njemu vidljiva sramna sirotinja za koju je mislio da je ostala tamo u Trstu, daleko za njim i zauvek. ♦ Po nekoliko godina čaršija **radi i ćuti, dosađuje se i životari, pazaruje i računa, upoređuje** jednu godinu sa drugom, a pri svemu tome **prati** sve što se dešava, **obaveštava se**, „**kupuje**“ vesti i glasove, **prenosi** ih šapatom od dućana do dućana, izbegavajući svaki zaključak i izraz sopstvenog mišljenja. ♦ „**Probuditi se!**“ mislio je brzo Davil, „**probuditi se, stresti** sa sebe ovu moru i **izroniti** na sunce, **protrti** oči i **udahnuti** malo čistog vazduha!“ ♦ Rota je **trčao, vikao, pretio**. ♦ I Rota sam se naglo **menjao, gubio i opadao**.*

Glagolska gradacija može biti suprasegmentarnog tipa – kada se isti glagol ponavlja a njegova intonacija raste.

– Kad ja kažem da **nema**, onda **nema**. Za tebe: **nema**.

Manje ime imenske gradacije:

*Eto, sto sunaca i hiljadu proleća ne mogu pomoći ovim nogama, pomislila je Ana Marija, odjednom, u tom trenutku; nikakva **nega**, **hrana** ni **lekovi** ne mogu ih popraviti ni izmeniti; ma što se rađalo i cvalo na zemlji, ove noge mogu još samo da bivaju žuće, nakaznije i strašnije,*

a takođe priloške gradacije:

*Tako se polako i neprimetno stvara i uobličava jedinstven duh čaršije. To je **najprije** samo jedno opšte i neodređeno raspoloženje, koje se ispoljava samo kratkim pokretima i psovkama za koje se zna na koga se odnose; **zatim** se postepeno pretvara u mišljenje koje se ne krije; i **najposle** postaje tvrdo i određeno uverenje o kome više nije potrebno ni govoriti i koje se još samo u delima ispoljava.*

Gradacija može dolaziti u obliku istorijske stilizacije (nekoliko takvih primjera navodi Šamić 1962: 96, 124, 131).

Tautologija

12. Termin *tautologija*⁴ se upotrebljava u tri discipline – retorici, stilistici i logici. U prve dvije označava ponavljanje iste tvrdnje drugim riječima, bez valjanih argumenata, odnosno upotrebu istih ili sličnih riječi po smislu, a u trećoj valjan iskaz, odnosno onaj iskaz koji je u svakom slučaju istinit. Drevni Grci su je nazivali perosologijom (περυσολογία 'suvišan') i batologijom. U retorici tautologija predstavlja suvišno ponavljanje nekog stava ili tvrdnje, iskazivanje istog pojma drugim riječima da bi se slušalac uvjerio u istinitost tvrdnje, iako za to nema valjanih razloga. U stilistici se pod tautologijom podrazumijevaju dvije stvari: 1. stilska greška zbog neosnovano ponavljanje istih (istokorijskih riječi) ili riječi bliskih po smislu, upotreba dviju ili više riječi za isti sadržaj, npr. *Ovo je **stari starac**. Ona je **stara baka**. To je jedna **mlada djevojka**. On ide **go** i **bez odjeće***; 2. stilsku figuru kojom se potencira neki iskaz, pojačava izraz, posebno u narodnoj poeziji. U svakodnevnom govoru česta je tautologija po principu **A = A: Zakon je zakon. Što je mnogo mnogo je. Šta je bilo bilo je**. Tautologija se izražava koordiniranim, a pleonazam subordiniranim spojevima.

13. Postoji više mogućnosti tautološkog kombinovanja: imenica + imenica, imenica + glagol, pridjev + pridjev, prilog + imenica, broj + pridjev itd. U TRAVNIČKOJ HRONICI najčešće dolazi spoj glagola i imenice: *pogledati pogledom, vek vekovati, mučiti muku, život živeti, znojiti se znojem, misliti misao, hećim zahećimiti se, lekom izlećiti, varalice prevariti se*.

⁴ Grč. ταυτολογία: ταυτο 'isto' i λόγος 'misao, uzrok, cilj'.

Vezir sporo okrenu glavu i **pogleda** prvi put Davnu, kao da ga je tek sada primetio, onim slepim **pogledom** crnih očiju koje **gledaju** ne videći, kao da su od kamena, pa se odmah opet okrenu konzulu. ♦ Pri tome bi **pogledao** Davila **pogledom** od koga je konzulu bilo hladno u utrobi i još teže u duši. ♦ Gledajući svoju ženu kako, ne sluteći ništa, hoda po kući i naređuje šta da se radi u bašti, kao da će **vek vekovati** u Travniku, dolazio je sam sebi kao neko ukleto biće koje zna što drugi smrtni ne znaju i zbog toga je više i nesrećnije od njih. ♦ U ovoj noći, svaki je od ove dvojice Francuza **mučio** svoju **muku**, i svaki na svoj način, i bez mogućnosti da potpuno razume drugoga. ♦ I jedne noći, pred svitanje, pošto je dugo bdeo mučen tim mislima, dečak se digao iz dronjaka u kojima je spavao i koji su ga ispunjavali nepodnošljivom odvratnošću, i klečeći, sa licem oblivenim suzama, zakleo se, ni sam ne zna čim ni kome, da će ili izići iz ovoga **života** kojim **žive** njegovi ili neće uopšte živeti. ♦ I svako živo telo brani se još samo svojom sopstvenom toplinom, i kamen u zidu **znoji se** hladnim **znojem**, i drvo postaje klizavo i krto. ♦ „Vidiš“, **mislio** je Davil svoju davnašnju **misao**, dok je tumač nizao poslednje reči, „vidiš! ♦ Na 11. januara dođe mubašir jedekile s bujruntijom da je fra Luka Dafinić, **hećim** (u zao čas ga se **zahećimio!**) dao Miralemovoj snahi štetne hapove... I štetovasmu, što kadiji, što eminu groša 148. ♦ A kad ga nije mogao **izlečiti** svojim **lekom** ni umiriti citatima, on mu je potajno i pod vidom leka donosio pomalo rakijske, koju mu je gvardijan potpuno uskraćivao, i bar tako olakšavao muku. ♦ Nailazili su putnici, sumnjivi trgovci, avanturisti, **varalice** koji su se i sami **prevarili** i zašli s puta u ovu neprohodnu i ubogu zemlju.

Drugu češću vezu čini spoj imenice i imenice, sa prijedlogom ili bez njega, tipa **od liječenja i lijekova**, iz **godine u godinu**, **deca njegove dece**, **kuća posmatra kuću**, **čovjek za čovekom**, **razgovori su razgovori**, **reč po reč**, **šalom na šalu**.

– A fratri opet moleći se misle: Bože, prosvijetli pamet ovom našem fra-Luki, izliječi ga od njegove teške bolesti, **od liječenja i lijekova**. ♦ Unjemu je, iz **godine u godinu**, raslo i aralo dejstvo „orijentalnog otrova“ koji muti pogled i podgriza volju, a kojim je od prvog dana počela da ga zapaja ova zemlja. ♦ On sam ne zna kako, kada, ni gde, ali naći će ga kad bilo njegova **deca**, **deca** njegove **dece** ili još dalje potomstvo. ♦ **Kuća** posmatra **kuću**, ulica nadzire ulicu, jer svaki odgovara za svakoga, i **svi** za **sve**, i svaki je potpuno vezan sa sudbinom ne samo svojih srodnika i ukućana, nego svojih komšija, istovernika i sugrađana. ♦ Pa ipak, Davil je bio zadovoljan što je u vezirovom neizlečivom pesimizmu nalazio bar za trenutak dodirnu tačku sa njim, kao jedno malo i odvojeno mesto gde se susreću njih dvojica kao **čovjek** sa **čovekom**, u ovom grubom turskom svetu bez zračka razumevanja i bez traga čovečnosti koja bi njemu, nesrećnom stranom konzulu, bila pristupačna. ♦ On je nestrpljivo i gotovo sa čuđenjem slušao svog „plemenitog prijatelja“ koji, izgleda, još ni to nije naučio u životu da su **razgovori razgovori**, a da su poslovi poslovi i da svoju pravu muku svak treba da snosi sam i rešava kako može i ume. ♦ **Reč po reč**, razgovor se razvijao sve življe. ♦ Rota je i odgovorio **šalom na šalu**.

Manje ima primjera kombinacije

(a) glagola i glagola – **živeo nego što živi**, **preveo isto kao što prevodi**:

I upravo tada uvek se dešavalo ponešto što je odjednom pokazivalo ovu neprelaznu razdaljinu koja ih deli, što je vezira prikazivalo u posve novoj svetlosti, gore i žalo-

snije nego što ga je slikao Davna u svojim razgovorima, i što je Davila ponovo bacalo u bezizlaznu zbunjenost i oduzimalo mu nadu da će u ovim krajevima ikad naći „zračak čovečnosti“, koji bi **živeo** duže nego što **živi** jedna suza ili trajao više od trajanja jednog osmejka ili pogleda. ♦ Vezir je to izgovorio istim glasom kao i svoje dobre želje i poređenje sa Kirom, i Davna je **preveo** isto kao što **prevodi** sve što mu se kaže, suvo i uprošćeno, ali Davil oseti kako mu se pokrenu i zanjihla utroba.

(b) pridjeva i pridjeva – **mrtvi su mrtvi**:

Mrtvi predmeti od kože i metala bili su dvostruko **mrtvi** i ležali su tu, žalosni i napušteni, kao da su posle stoleća iskopani i izneseni na sunce.

(c) zamjenice i zamjenice – **svaki za svakoga, svi za sve**:

Kuća posmatra **kuću**, ulica nadzire ulicu, jer **svaki** odgovara za **svakoga**, i **svi** za **sve**, i **svaki** je potpuno vezan sa sudbinom ne samo svojih srodnika i ukućana, nego svojih komšija, istovernika i sugrađana.

(d) pridjeva i imenice – **krmski krmak**:

– Zar je za tebe džamijski zid, **krmak krmski**, da na njega prisanjaš svoje pogane držalice.

(e) priloga i imenice – **večeras za večerom**:

Večeras, za **večerom**, kao toliko puta danju i noću, gospoda fon Miterer je uz plač i pretnje i preklinjanja tražila od pukovnika da piše u Beč i da traži premeštaj iz ove strašne divljine.

(f) broja i pridjeva – **jedan jedini**:

Tada je nedeljama i mesecima imao **jednu jedinu** košulju koja je na njemu plesnivila od znoja i prašine, a nije smeo da je svuče i opere, jer se pri najmanjem dodiru, kao istrulela, cepala u dronjke i kaiševe.

Pleonazam

14. Pleonazam⁵ predstavlja suvišno gomilanje istoznačnih riječi različitog korijena. Dok je tautologija ponavljanje istokorijenskih riječi, u pleonazmu se ponavljaju formalno neidentične riječi istog ili sličnog značenja, npr. *mlada djevojka, vidjeti svojim vlastitim očima, go i bez odjeće, čak štaviše, često puta, oko dvadesetak, mala rječica, spuštati se dolje*.

Kao i tautologija, pleonazam je u svakodnevnom govoru nepotreban (ako nije svjesno upotrijebljen), a u stilistici služi za pojačavanje iskaza, što najbolje potvrđuje narodna poezija.

15. U TRAVNIČKOJ HRONICI od 16 pleonastičkih primjera 14 se odnosi na spoj *mjesec + naziv mjeseca*, npr. *mjesec juli*. Najčešće se pojavljuje sintagma *mart mesec*:

⁵ Grč. πλεονάζω, 'imati napretek, obilovati'.

*Ibrahim-paša je stigao početkom **marta meseca** sa čitavom gomilom personala i karavanom stvari. ♦ Početak **marta meseca**, izuzetno topao i suv, ličio je na kraj aprila i pogodio neočekivano jahačima iz konzulata. ♦ Taj neobično topli kraj **marta meseca** ubrzao je tok stvari i doneo krizu.*

i mesec april

*Bio je početak **aprila meseca**. ♦ Kao da je i sam želeo da se taj niz što pre ispuni i završi, vezir je bio rešen da ne oteže s odlaskom i da krene na put već kroz desetak dana, dakle početkom **aprila meseca**. ♦ U Beogradu, **aprila meseca** 1942. g.;*

a na dva mjesta mesec maj:

*Krajem **maja meseca** došli su bilteni o Napoleonovim poredama u Nemačkoj, kod Licena i Baucena.*

*Danas je poslednji petak **maja meseca** 1814. godine.*

i mesec februar

*Dete, koje je došlo na svet krajem **februara meseca**, bilo je žensko.*

*Bio je kraj **februara meseca**, poslednji dan ramazanskog posta.*

Samo jednom se susreće mjesec januar, juli i oktobar:

*Tako je prošao **januar mesec**, a u februaru su došli opet vlažni i magloviti dani sa dubokim blatom i klizavicom, koji su sprečili ono što ni Davil ni fon Miterer nisu smeli ni umeli da spreče. ♦ Tatar koji je doneo pojedinosti o svemu što se krajem **jula meseca** desilo u Carigradu, ne znajući da je vezir na ratištu, stigao je prvo u Travnik, odakle je odmah upućen veziru u Zvornik. ♦ Tu je, poslednjih dana **meseca oktobra**, saznao od Davne za ishod bitke kod Lajpciga.*

U preostalim slučajevima postoje različiti spojevi:

*To je crn **čovečuljak, malen** i prgav kao petlić. ♦ Gardijan je dokazivao da to ne može biti, da je lekareva dužnost da izleći, ako može, ali da njima **sihri i vradžbine** nisu u zakonu.*

Anafora

16. Anafora⁶ predstavlja figuru kojom se ponavljaju jezičke jedinice (glasovi, riječi, sintagme) na početku riječi, sintagmi, rečenica ili stihova.

Ova je figura posebno omiljena u poeziji. Nalazi se, recimo, u sljedećim Andrićevim stihovima:

***mi zalud** zidamo toranj do neba
mi zalud skidamo Boga sa neba
mi zalud silazimo u srce zemlji
mi zalud gazimo crva pod zemljom (Ivo Andrić. JADNI NEMIR)*

⁶ Grč. ἀναφορά, anaphora 'nositi natrag'.

17. U romanu TRAVNIČKA HRONIKA postoji niz primjera anaforske upotrebe riječi. Posebno se izdvaja šira tekstualna cjelina sastavljena od nekoliko pasusa koji počinju imperativom *vidi*:

Vidi sebe, crnomanjastog bledolikog poručnika, kako sedi nasapunjen pred oficirskim berberinom, kako mu ovaj odseca gustu kosu i lepi reglementarni perčin na koji je bio ponosan, kako mu brije glavu do kože i sprema ga da, preobučen u „srpsko momče“, prokrstari turske palanke i srpska sela i manastire. Vidi nezgode i muke, seća se strahovanja i lutanja. Vidi svoj povratak u zemunski garnizon, posle uspelog izviđanja, i čuje pozdrave drugova i tople reči starešina.

Vidi muklu, kišovitu noć kad je na čamcu, sa dva vojnika, prelazio Savu i dolazio pod Kalemegdan, na kapiju, da primi od svog poverenika voštane otiske ključeva od svih vrata na beogradskoj tvrđavi. Vidi sebe kako te ključeve predaje svome majoru, sav srećan, iako drhti od groznice i umora.

Vidi se u poštanskim kolima kako putuje za Beč kao čovek „koji je imao uspeha“ i koji treba da primi nagradu. Sam nosi komandantovo pismo u kome se o njemu govori sa najvećom pohvalom kao o mladom oficiru koji je isto toliko trezven koliko i neustrašiv.

Vidi sebe...

Anaforu nalazimo i u nešto manjem odlomku u kome se ponavlja zamjenica *svaki*.

Svaka od njih je isključiva i strogo odvojena od ostalih. Svi živite pod jednim nebom i od iste zemlje, ali svaka od te četiri grupe ima središte svoga duhovnog života daleko, u tuđem svetu, u Rimu, u Moskvi, u Carigradu, Meki, Jerusalimu ili sam bog zna gde, samo ne onde gde se rađa i umire. I svaka od njih smatra da su njeno dobro i njena korist uslovljeni štetom i nazatkom svake od tri ostale vere, a da njihov napredak može biti samo na njenu štetu. I svaka od njih je od netrpeljivosti načinila najveću vrlinu i svaka očekuje spasenje odnekud spolja, i svaka iz protivnog pravca.

Andrić ponavlja

(1) priloge

tu

Tu oni rastu, slabunjavi i bledoliki, ali otporni i svemu dorasli; tu žive, sa vezirskim Konakom pred očima, gordi, tankovijasti, gizdavi, probirači i mudrice; tu posluju i stiču ili sede dokoni i sirotuju, svi uzdržljivi i oprezni, ne znaju za glasan smeh, ali umeju da se podsmehnu, malo govore, ali vole da šapatom ogovaraju; i tu se sahranjuju, kad im dođe vreme, svaki po svojoj veri i svojim običajima, u podvodna groblja, praveći mesta novom, sličnom naraštaju.

slučajno

Slučajno je austrijski granični komandant sa svojim predlogom da se uništi mladi novski kapetan naišao na razumevanje kod starešina; slučajno su u tom trenutku više vlasti pridavale veliku važnost miru na toj granici; slučajno su iz Beča odlučno tražili od svog tajnog plateznika na Porti da kapetan bude maknut; slučajno je taj nepoznati visoki činovnik, držeći u tom trenutku mnogo do austrijskog mira, pritiskao oštro vezira u Travniku; slučajno je obeshrabreni i za ceo život uplašeni Ibra-

him-paša predao stvar u ruke neumoljivom i tvrdom kajmakamu, kome je pogubiti prava čoveka isto koliko i ništa i kome je, opet **slučajno**, u ovom trenutku bio potreban jedan strašan primer da pokaže svoju moć i uplaši ajane i kapetane po granici.

opet

Opet je sa dve strane zasukivan i stezan konopac, **opet** su dvojica ljudi poigravali i roptali, samo sad kraće i sa smanjenim otporom.

Opet je sa dve strane zasukivan i stezan konopac, **opet** su dvojica ljudi poigravali i roptali, samo sad kraće i sa smanjenim otporom. **Opet** su najbliži između gledalaca počeli da se okreću i beže, ali ih **gusta masa** nije propuštala, nego ih je sa psovkama i udarcima vraćala natrag pred prizor od koga su hteli da pobegnu.

nikad

Nikad niko u Travniku nije ni pomislio da je to varoš stvorena za običan život i svagdašnje događaje. **Nikad**, ni poslednji balija ispod Vilenice.

(2) zamjenice

svaki

Svaka njegova ljubaznost i **svaka** pažnja i usluga izgledale su samo **kao** uvod **kao** prvi deo svega onoga što od njega treba još očekivati.

sve

Sve što ga je u Bosni dočekalo i **sve** što je od Ministarstva, Ambasade u Carigradu i komandanta u Splitu stizalo, bilo je obrnuto od onoga što mu je u Parizu, pri odlasku, rečeno. ♦ **Sve** izblede i potamne i **sve** izgubi smisao, vrednost i značenje. Rukopis pred njim splasnu u beznačajnu hrpicu hartije. **Sva** oružana sila ustuknu u neredu i rasplinu se u rumen i srebrn oblačak. ♦ **Sve** se u ovoj zemlji s vremenom okretalo u iznenađenje i **sve** je, u svakom trenutku, moglo postati protivno od onoga što izgleda.

šta

Šta vredi sve to? **Šta** koristi dvadeset godina škotskog rada i odricanja?

(3) glagole

misliti

Mislio je samo o onom što neprestano pred sobom vidi. **Mislio** je o kamenom turbetu na osam uglova, pored koga je godinama prolazio, o plamenu te sveće, koji večeras jedva prodire kroz maglu, a koji su on i Defose nekad nazivali „većitom svetlošću“, o postanku toga turbeta, o istoriji Abdulah-paše koji u njemu počiva.

(4) brojčane sintagme

dvadeset i pet

Dvadeset i pet godina mu je prošlo u traženju „srednjeg puta“ koji donosi smirenje i daje ličnosti ono dostojanstvo bez koga se ne može živeti. **Dvadeset i pet godina** se išlo, tražilo i nalazilo, gubilo, i ponovo sticalo, od jednog „zanosa“ do drugog, a sada je, premoren, rastrzan u sebi, istrošen, došao na tačku sa koje je krenuo kad mu je bilo osamnaest godina.

Posebnu vrstu čini tekstualna anafora kojom se nagovještava nešto što će uslijediti:

Ali o tome ćemo još govoriti u jednoj od narednih glava.

Anafora može da pređe u susjedna poglavlja.

I večeras je Davil metnuo preda se debeli rukopis u zelenim koricama, kao što čovek čini pokret koji mu je već prešao u naviku. Ali otkako je došao u Bosnu i upleo se u ove konzulske poslove sa Turcima, ovi večernji časovi daju sve manje ploda i sve manje zadovoljstva. Slike se ne javljaju, stihovi teško ulaze u kalup i izlaze iz njega nepotpuni, rime neće da kresnu jedna o drugu, kao nekad, da iz njih vrcne iskra, nego ostaju nedovršene, kao čudovište na jednoj nozi. Vrlo često i ne dreše se uopšte zelene vrpce na kartonu, nego rukopis leži tu kao podloga za sitne papiriće na kojima konzul beleži šta sve treba sutra da uradi ili šta je u minulom danu propušteno. U tim trenucima, posle večere, javlja se ponovo sve što je urađeno i rečeno u toku minulog dana i umesto odmora i razonode donosi nove napore i otvara ponovo već prebri-nute brige. Pisma koja su toga dana otišla za Split, Carigrad ili Pariz iskrсну u celosti pred očima i odjednom se jasno i neumoljivo ukazuje sve što je propušteno da se kaže ili što je suviše i nezgodno rečeno. Krv udara čoveku u glavu od uzbuđenja i nezadovoljstva samim sobom. Razgovori koje je tog dana vodio sa ljudima pomaljavaju se iz sećanja, sve do najmanjih pojedinosti, i to ne samo ozbiljni i važni razgovori o službi i poslovima, nego i sitni, beznačajni. Gleda jasno svoga sabesednika, čuje svaki prizvuk njegovih reči, vidi i sama sebe i jasno uviđa sve nedostatke onoga što je rekao i svu važnost onoga što iz nerazumljivih razloga nije rekao. I odjednom se uka-žu savršene i snažne rečenice koje je trebalo kazati ili odgovoriti umesto blelih i nemoćnih reči i odgovora koje je stvarno rekao. Konzul ih šapuće sada sam sebi i u isto vreme oseća da je sve uzalud i dockan.

U takvim raspoloženjima ne rastu poeme i od takvih misli se rđavo spava a teško sniva, ako čoveku pođe za rukom da zaspi.

I večeras je u konzulovim ušima još jednom oživeo ceo malopredašnji razgovor sa Defoseom. Odjednom mu je jasno koliko je nezrelog razbacivanja u pričama o tro-strukim naslagama drumova iz raznih stoleća, o neolitskom oruđu, o Karahodži i Musi Pjevaču, o porodici i društvenom uređenju u Bosni. I na sva ta mladićeva maš-tanja koja, kako mu se sada čini, ne mogu da izdrže ni najmanji dodir kritike, on je, kao uzet i opčinjen, odgovarao samo nejakim: „Vidim, vidim, ali...” šta sam video, koga đavola? pitao se sada sam. Osećao se smešan i ponižen a u isto vreme bio je gnevan na sebe što uopšte tim beznačajnim razgovorima poklanja pažnju koju ne zaslužuju. Najposle, kakav je to važan razgovor? I s kim je razgovarao? Ni sa vezi-rom, ni sa fon Mitererom, nego je preklapao sa ovim žutokljuncem o stvarima bez vrednosti. Ali se misli nisu dale zaustaviti ni suzbiti. I kad se već ponadao da je uspeo da zaboravi na te sitnice, skočio bi odjednom od stola i obreo se nasred sobe, sa ispruženom rukom, govoreći sam sebi: Trebalo mu je odmah odgovoriti na njegova nezrela izlaganja: ovako i ovako stoje stvari, i postaviti mladića na pravo mesto. I u najmanjim stvarima treba izbaciti svoju misao slobodno i potpuno, skresati je ljudi-ma u lice, pa neka se oni posle grizu zbog nje, a ne zadržavati je u sebi i rvati se posle sa njom kao sa vampirom. Da, to treba, i to je ono što nije uradio, što neće uraditi ni sutra ni prekosutra, nikad, ni pri ćaskanju sa ovim žutokljuncem kao ni pri razgo-rama sa ozbiljnim ličnostima, i što će uvek uviđati tek uveče, posle jela i pre spava-

nja, kad je dockan, kad svagdašnje i obične reči postaju ogromne i neuništive kao priviđenja.

Epifora

18. Ponavljanjem jezičkih jedinica na kraju sintaksičkih i stihovnih cjelina nastaje epifora.⁷ U TRAVNIČKOJ HRONICI ona je manje zastupljena u odnosu na anaforu.

U ovom romanu postoji primjer za glagolsku epiforu:

*I dosada je mnogi mnogo koješta **tražio**, ali ne biva sve što ko **traži**... ♦ Ali došla je, eto, da vidi to čudovište od čoveka, hladnokrvnije od svakog krvnika, bezdušnije od Turčina, kako sedi nad smrdljivom lulom i piše svoje gluposti koje niko **ne čita** (i bolje je da ih **ne čita**!), samo da zadovolji svoju ludu ambiciju, ambiciju nesposobnog čoveka, koji ne ume da podrži i zaštititi ni svoju porodicu, ženu i dete, koji umiru, koji propadaju, koji, koji...,*

imensku epiforu:

*Ja se isto tako bunim kad za njega kažu da je **turdica**. Ne, to je uvreda za **turdice**.*

i mješovitu epiforu, npr. imensko-glagolska (*rat* – *ratovati*).

*Zašto opet **rat**? I dokle će se **ratovati**?*

Prsten

19. Ponavljanjem jezičkih jedinica na početku i na kraju sintaksičkih i stihovnih cjelina nastaje prsten. Ovom se figurom ističe neka misao i pojačava ekspresija⁸.

20. U TRAVNIČKOJ HRONICI ta se figura pojavljuje na nekoliko mjesta. Nju može da čini glagol istog vida, svršenog ili nesvršenog, npr. *bojati se*:

***Bojao se** njegove nemirne i neprijatne oštroumnosti, njegovog raznolikog i neurednog ali ogromnog znanja, njegove bezbrižnosti i lakomislenosti, njegovog duhovnog ljubopitstva, njegove fizičke snage i, naročito, njegove sposobnosti da **se** ničega ne **boji**.*

ili pak vidski par tipa *napuštati* – *napustiti*:

*Tu su stajale, očišćene i doterane, crne karuce, negdašnji poklon fon Mitererov, a malo podalje od njih lep punokrvan alat, belih rumenih nozdrva, pod sedlom i u punoj opremi. Vezir je stao pored kola i prošaptao nešto kao molitvu, a zatim se okrenuo Davilu. – **Napuštajući** ovu tužnu zemlju, ostavljamo vam ovo sredstvo da je i vi što pre **napustite**...*

⁷ Grč. *ἐπιφορά* 'dodavanje'.

⁸ Rikard Simeon koristi izraz *prstenasta gradnja (strofe)* – Simeon 1969/II: 222. Krešimir Bagić je naziva *retoričkim prstenom* i razlikuje sintaksičko i kompozicijsko okruživanje (Bagić 2002).

Prsten obrazuje i imenica:

Prvih dana su ih u čaršiji dočekivala turska deca iz građanskih kuća, podsmevala im se što prose i jedu kaursku hranu, bacala se na njih snegom i dovikivala im: – Gladeži! Čafire! Jesi li se najeo krmetine? Gladeži!

21. Postoji fabularni (sižejni) prsten: kada se isti motiv pojavljuje na početku i na kraju teksta (romana, pripovijetke). Recimo na početku TRAVNIČKE HRONIKE begovi sjede i razgovaraju:

Za vreme letnjih meseci, to jest od početka maja pa do kraja oktobra, to je, po davninašnoj tradiciji, mesto na kom se posle podne, oko ičindije, sastaju travnički begovi i ugledniji ljudi koji su pripušteni u njihovo društvo. [...] I danas tu sedi desetak begova, iako je dan već oblačan i javlja se vetar koji u ovo doba godine donosi kišu.,

a na kraju romana dolazi ista scena:

Već je treća nedelja otkako se vreme ustalilo. Kao svake godine, begovi su počeli da izlaze na razgovore na Sofi u Lutvinoj kahvi.

Na principu prstena (kruga, cikličnog ponavljanja) zasnovan je početak i kraj romana (Prolog i Epilog).⁹

Anadiploza (kompozicioni spoj)

22. Ponavljanjem jezičkih jedinica na kraju jedne i na početku druge sintaksičke (stihovne cjeline) nastaje anadiploza¹⁰ ili kompozicioni spoj.

23. TRAVNIČKA HRONIKA daje više primjera ove figure. Nju mogu činiti glagoli:

*Ne bi Francuz prodao pamuk za žive oči. Kuću da daješ za oku pamuka, ne da. Ama, svijet izumio pa **krade**. **Kradu** po hanovima gdje kiridžije zanoće i rastovaraju konje. ♦ To kod njega i ne valja što se često **oporavlja**. **Oporavljajući** se tako sve češće i češće taj će jednog dana...*

i imenice:

*Sa svim tim dolaze travnička deca na svet, ali više od svega sa **gordošću**. **Gordost**, to im je druga priroda, živa sila koja ih kroz ceo život prati i pokreće i udara im vidan znak po kome se razlikuju od ostalog sveta.*

U građenju glagolske anadiploze može učestvovati samo osnova bez prefiksa tipa **saznavati** – **doznnavati**.

*Defose, koji je sve raspitivao i **saznavao**, **doznao** je i za istoriju ovoga pijanice i bekrije koji svako veče ide tim istim putem kući, teturajući i pevajući isprekidano i promuklo svoju otegnutu melodiju.*

Ponekad drugi član dolazi u zagradi.

⁹ O tome piše Vučković 1974: 321.

¹⁰ Grč. *anadíplōsis* 'ponavljanje'.

*Ićoglani su pritrčali veziru i pomogli mu da se **digne**. (**Digao** se onim svojim naglim i ostrim pokretom i tek tada se videlo koliko je visok i snažan, a zatim se uputio preko sobe sporo i teško, bez pokreta, na nevidljivim nogama kao na kotačima ispod teškog, dugačkog džubeta.)*

Parcelacija

24. Parcelacija predstavlja konstrukciju kojom se svjesno raščlanjuje neka tekstualna (rečenična, stihovna) cjelina na nekoliko intonaciono samostalnih dijelova radi stvaranja ekspresije. Kao marker koristi se tačka. U parcelaciji postoji bazni, početni dio (**A**) i završni, izdvojeni dio (**B**). Ovaj drugi zavisi od prvog. Parcelacija se koristi da bi se potencirao sadržaj koji dolazi u **B**, kako bi se pažnja više na njemu zadržala i izdvojili neki detalji. Tim se postupkom produžuje proces percipiranja. Poseban efekat izaziva pauza stvorena tačkom na neočekivanom mjestu.

25. U TRAVNIČKOJ HRONICI postoji više primjera za parcelaciju. Jedan je zasnovan na anafori.

*Nikad niko u Travniku nije ni pomislio da je to varoš stvorena za običan život i svagdašnje događaje. **Nikad, ni poslednji balija ispod Vilenice.***

Ova ekspresivna konstrukcija može nastati kada se u drugom dijelu izostavlja glagol.

*Vatra je bila dogorela. **Većina putnika napolju.** ♦ Žan Davil je došao na svet kao čovek prav, zdrav i – prosečan. Po celoj svojoj prirodi, poreklu i vaspitanju, on je stvoren da živi mirno i jednostavno, bez velikih dizanja i teških padanja, bez naglih promena uopšte. **Biljka za umerenu klimu.** Sa urođenom sposobnošću da se lako oduševi i zanese za ideje ili ličnosti, sa naročitom sklonošću za poeziju i poetična stanja duha. Ali sve to ne prelazi granice srećne prosečnosti.*

Između **A** i **B** može da se nađe bezglagolska fraza.

*Gospođa Davil se tako privikla na njega da se znacima, pokretima lica i prstiju sporazumeva sa njim veoma lako o svemu što se odnosi na baštovanski posao. **I ne samo to. Oni, sve tako znacima, razgovaraju i o drugim stvarima, o događajima u varoši, o baštama u Konaku i u Austrijskom konzulatu, a naročito o deci.** ♦ Pred njim je stajala Ana Marija i gledala ga onim gnevnim pogledom koji ne vidi i drhti lagano, kao što sad sve podrhtava na tom licu, očni kapci, usne i brada. Na obrazima i ispod grla crvene pege. **Na njoj je sobna haljina od bele, fine vune, na grudima rastvorena a oko pasa stegnuta pojasom od svile višnjave boje. Na ramenima malen i lak šal od belog kašmira, sastavljen na grudima i pričvršćen velikim brošem od ametista u zlatnom okviru. Frizura izdignuta i povezana širokom trakom muslina, iznad nje proviruju smeđe kourdže i bičevi kose u bogatom neredu.***

Posebnu vrstu čini parcelacija u kojoj dio **B** čini rečenica koju otvara glagol (predikat) iz prethodne rečenice.

Molba je gotova. Pukovnik je rešen da je sutra zaista pošalje i sad je čita po drugi put, kao svoju osudu. Čita, ali mu se misao neprestano odvaja od ovog plačljivog teksta i vraća u prošlost.

Parcelacija može dolaziti u obliku dodatne informacije.

*Mordo posmatra ženu u četrdesetim godinama, kod koje počinje prirodno da slabi vid, procenjuje širinu lica i debljinu nosa, vadi iz crne okrugle kutije naočare sa limenim okvirom i meće ih seljanki na oči. Žena gleda najpre svoje ruke, okrećući dlan pa nadlanicu, pa onda klupko vunice ko je joj dodaje Mordo i pita je: „Vidiš? Ne vidiš?“ **I to kroz zube, štedeći zvuk.***

Kao parcelacijski marker može da služi tačka sa zareзом.

Tu je bilo jedno račvasto, debelo i staro kruškovo drvo; obaljeno i poglelo do same strme obale, kao neka sofa.

Eufemizam

26. Eufemizam¹¹ predstavlja figuru kojom se u ublaženom obliku nešto izražava, pa se, recimo, umjesto *On laže* kaže *On govori neustinu*, umjesto *Čiča je malo veseo* – *Čiča je malo popio*. Kao razlog za pojavu eufemizama mogu biti potrebe bontona, društveni i komunikacijskih obziri. Eufemizam se posebno koristi za izbjegavanje imenovanja nepristojnih radnji. Ukoliko se svjesno ide na efekat, nastaje stilski eufemizam. Njemu je suprotan disfemizam¹² ili kakofemizam¹³ – namjerna upotreba ružnijeg, oštrijeg, jačeg izraza ili riječi tipa *Sada ga crvi jedu* 'On je mrtav'.

27. U TRAVNIČKOJ HRONICI postoji nekoliko primjera. Najveći dio dolazi iz trougla Ana Marija – njen muž fon Miterer (austrijski konzul) – Defose (mladi francuski konzul). Recimo, ženine ljubavne avanture fon Miterer naziva *lutanjima*, a pisac ih stavlja u navodnike.

Fon Miterer je toliko puta pokušavao da objasni ženi njenu zabludu, da je urazumi i odbrani, ali ništa nije pomagalo. Njegovo „bolesno dete“, koje je već ulazilo i u godine, padalo je povremeno, automatizmom epileptičara, u nove krize na putu traženja čiste ljubavi. Pukovnik je znao napamet i prve simptome i tok svakog ženinog „lutanja“, i unapred predviđao trenutak kad će se uplakana i razočarana baciti njemu oko vrata, jecajući: da je svi žele a niko ne voli.

Andrić izbjegava da direktno imenuje odnos Ane Marije i Defosea koji je imao intimni, erotski karakter.

Tu je bilo jedno račvasto, debelo i staro kruškovo drvo; obaljeno i poglelo do same strme obale, kao neka sofa. Pri dnu sasušeno, ono je još listalo u klici. Nasloniše se na

¹¹ Grč. *euphemos* 'dobar govor'.

¹² Grč. *dys* 'ne', *pheme* 'govor'.

¹³ Grč. *kakós* 'loš'.

njega, a zatim **klonuše**, zagrljeni, prvo devojka a on po njoj, u račvasto kruškovo deblo, kao u spremnu postelju.

Defose odlazi u oproštajnu posjetu fon Miteretu, koji nalazi eufemističke riječi za Anu Mariju (da tobože ima tešku i dugotrajnu migrenu) kao objašnjenje za njen izostanak.

*I zvanična poseta austrijskom konzulu bila je brza i ispala dobro. Pukovnik ga je primio sa nekim tužnim dostojanstvom, ali ljubazno, i izjavio žaljenje što i gospođa fon Miterer, **zbog teške i dugotrajne migrene**, ne može da ga primi.*

Pisac izbjegava da upotrebi jaču riječ za rasputni život Lucije i samo kaže da je pošla *naopakim putem*.

*Ta Lucija je imala sestru, Anđu, koja je bila nesreća porodice i sramota cele dolačke zajednice. Još kao devojka **pošla je naopakim putem** i bila prokleta sa oltara i izbačena iz Doca.*

Rijetki su slučajevi kada Andrić konstatuje da bi upotreba eufemizma bila suviše blaga.

*Hladni, odmereni i čisti potpukovnik, koji je svuda širio oko sebe onu atmosferu kristalne i oštre studeni i jasnoće, zbunjivao je i izazivao sujetnog i razdražljivog tumača i samim svojim prisustvom i podizao u njemu bezbrojne grčevito zamršene račune koji su dotle bili uspavani ili pritajeni. Reći da su se ova **dva čoveka odbijala jedan od drugoga**, bilo bi pogrešno, jer u stvari samo se Rota odbijao od potpukovnika kao od ogromne i nepomične sante leda i, što je još gore, vraćao se po nekom neumoljivom i sudbonosnom zakonu, i nasrtao na nj uvek i ponovo.*

Lajtmotiv

28. Termin *lajtmotiv* dolazi iz muzike i označava neko dominantno osjećanje, glavnu temu, osnovni emocionalni ili neki dugi ton, a takođe izraz koji se javlja kao stalna karakteristika junaka ili situacije. Lajtmotiv je zasnovan na ponavljanju iste riječ, izraza ili motiva, pri čemu nastaju različita variranja i modifikovanja. Ponekad kao lajtmotiv služi detalj (ili riječ) ključni za datu osobu. Postoje slikoviti, glasovni, ritmički i intonacioni lajtmotivi. Katkad se kroz čitav tekst provlači čitav kompleks tematskih i izražajnih jedinica.

29. U TRAVNIČKOJ HRONICI se na više mjesta pojavljuje rečenica Ane Marije koju u vrijeme emocionalnih kriza upućuje mužu fon Mitereru:

*U fon Mitererovoj kući nastade lom i plač. Ana Marija je skakala mužu u oči, vičući: „**Jozef, za Boga miloga**“, u svim tonovima i prelivima i, nazivajući ga Robespjerom, počinjala da se pakuje i sprema da beži. Pa je onda, premorena i izbesnela, padala mužu u zagrljaj, jecajući kao nesrećna kraljica koja se sprema na giljotinu i koju krvnik čeka pred vratima.*

Dominantni lajtmotivi u romani su tišina, ćutanje i hladnoća.

Polisindeton

30. Polisindeton¹⁴ predstavlja figuru zasnovanu na nizanju veznika za koje ne postoji gramatička potreba.

31. U TRAVNIČKOJ HRONICI postoji nekoliko takvih primjera.

Pored tih prozora bilo je uvek prijatne sedeti. Tu je uvek bilo svetlosti i zelenila ili behara, i povetarca, i šuma vode, i cvrkuta ptica, i mira za odmor, i tišine za razmišljanje ili dogovor. I tu je mnoga teška i strašna odluka donesena ili odobrena, ali su nekako sve stvari, kad su ovde pretresane, izgledale lakše, jasnije i čovečnije, nego na onom Divanu u prizemlju. ♦ Dolazila je nova bujica reči, pa suze, obilne i teške, pa podrhtavanje u glasu, i postepeno stišavanje.

Retoričko pitanje

32. Retoričko pitanje nastaje na pitanju za koje se ne očekuje odgovor. U TRAVNIČKOJ HRONICI postoji primjer u kome se početna upitna rečenica završava upitnikom, a onda se on izostavlja u narednim takvim rečenicama:

Ova briga oko čuvanja i održanja novca liči, kao sestra sestri, na onu brigu u detinjstvu za grošem koji je stalno nedostajao, a ove muke štednje i tvrdičenja na muke nemaštine i oskudice. Šta vredi sve to? Šta vredi kad se, evo, posle tolikih napora i uzaludnih bežanja i uspona, čovek vraća na polaznu tačku, kad u njegove misli, samo drugim putem, ulazi ista pakost i grubost, i u njegove reči i postupke surovost i prostota; kad je, da bi se očuvalo ono što je stekao, potrebna ista ružna muka koja prati sirotinju. Ukratko: šta vredi imati mnogo i biti nešto, kad čovek ne može da se oslobodi straha od sirotinje, ni niskosti u mislima, ni grubosti u rečima, ni nesigurnosti u postupcima, kad gorka i neumitna a nevidljiva beda prati čoveka u stopu, a taj lepši, bolji i mirniji život izmiče se kao varljivo priviđenje.

Izvori

Andrić 1981/2: Andrić, Ivo. TRAVNIČKA HRONIKA. In: Andrić, Ivo. *Sabrana dela*, dopunjeno izdanje, knj. 2. Urednik Vuk Krnjević. Priredili: Vera Stojić, Petar Džadić, Muharem Pervić, Radovan Vučković. – Beograd – Zagreb, Sarajevo – Ljubljana – Skopje – Titograd: Prosveta – Mladost – Svjetlost – Državana založba Slovenije – Misa – Pobjeda. 529 s.

TH-Gralis: TRAVNIČKA HRONIKA. In: Andrićev Gralis-Korpus. <http://glyph.uni-graz.at/cocoon/gralis/andric42-45>. Stanje 10. 5. 2014.

¹⁴ Grč. *poly* 'mnogo', *syndetos* 'povezan'.

Literatura

- Bagić 2012: Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga. 356 s.
- Benčić/Fališevac 1999: Benčić, Živa; Fališevac, Dunja (uredile). *Tropi i figure*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti. 599 s.
- Ćorac 1982: Ćorac, Milorad. *Metaforski lingvostilemi*. Beograd: Privredno-finansijski zavod. 475 s.
- Grickat 1961/62: Grickat, I. O antonimiji. In: *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, IV–V. Novi Sad, S. 87–90.
- Jakobson/Halle 1988: Jakobson, Roman; Halle, Morris. *Temelji jezika*. Zagreb: Globus. 109 s.
- Jakobson 1966: Jakobson, Roman. *Lingvistika i poetika*. Beograd: Nolit. 327 s.
- Lodge 1988: Lodge, David. *Načini modernog pisanja: Metafora, metonimija i tipologija moderne književnosti*. Zagreb: Globus – Stvarnost. 344 s.
- Metafore, figure, značenja 1986: *Metafore, figure i značenja*. Izabrao Leon Koen. Beograd: Prosveta. 338 s.
- Petrović 1967: Petrović, Mihailo. *Metafore i alegorije*. Beograd: Srpska književna zadruga. 197 s.
- Radman 1995: Radman, Zdravko. *Metafore i mehanizmi mišljenja*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo. 210 s.
- Ricoeur 1981: Ricoeur, Paul. *Živa metafora*. Zagreb: GHZ. 378 s.
- Simeon 1969: Simeon, Rikard. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. I–II. Zagreb: Matica hrvatska. 927 s.
- Stamać 1978: Stamać, Ante. *Teorija metafore*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine. 199 s.
- Stanojević 2013: Stanojević, Mateusz-Milan. *Konceptualna metafora: Temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*. Zagreb: Srednja Europa. 258 s.
- Šarić 2007: Šarić, Ljiljana. *Antonimija u hrvatskome jeziku: Semantički, tvorbeni i sintaktički opis*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. – 263 s.
- Tošović 1993b: Tošović, Branko. Glagolska antonimija u ruskom i srpskohrvatskom jeziku. In: *Zbornik Matice srpske za slavistiku*. Novi Sad. Br. 43. S. 89–95.
- Tošović 1995: Tošović, Branko. *Stilistika glagola. Stilistik der Verben*. – Wuppertal: Lindenblatt. 539 s.
- Tošović 2007: Tošović, Branko. Figura kao korelacija. In: *Razgovori o retorici* – Zagreb: Odsjek za fonetiku Filozofskog fakulteta. S. 35–48.

- Tošović 2001: Tošović, Branko *Korelaciona sintaksa. Projekcional*. Graz: Insittut für Slawistik der Universität Graz. 456 s.
- Zima 1988: Zima, Luka. *Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom*. Zagreb: Globus. 343 s.
- Muravicka 1974: Муравицкая, М. П. Статистический анализ антонимов в беллетристических текстах. In: *Вопросы стилистической стилистики*. Киев. С. 275–291.
- Novikov 1973: Новиков, Л. А. *Антонимия в русском языке: Семантический анализ противоположностей в лексике*. Москва: МГУ. 290 с.
- Pavlović 1979: Павлович, Н. В. Семантика оксюморона. In: *Лингвистика и поэтика*. Москва: Наука. С. 238–247.
- Privalova 1971: Привалова, М. Н. Каламбурная антонимия и смежные с ней явления. In: *Поэтика и стилистика русской литературы*. Ленинград: Наука. С. 379–383.

Branko Tošović (Graz)

Stylistic devices in Ivo Andrić's BOSNIAN CHRONICLE

This article focuses on the analysis of stylistic devices represented in Ivo Andrić's BOSNIAN CHRONICLE. The first part of the paper deals with the basic features and types of stylistic devices, and the second one considers the analysis of stylistic devices such as contrast, gradation, tautology, pleonasm, anaphora, epiphora, anadiplosis, parcelling, leitmotiv, polysyndeton, asyndeton, and the use of rhetorical questions. The article also includes the analysis of aphorisms.

Branko Tošović (Graz)

Figuren im Roman WESIRE UND KONSULN von Ivo Andrić

In dieser Arbeit werden stilistische Figuren im Roman WESIRE UND KONSULN von Ivo Andrić behandelt. Im ersten Teil werden auf grundlegende Merkmale und Typen von Figuren verwiesen und im zweiten folgende Figuren analysiert: Kontrast, Gradation, Tautologie, Pleonasmus, Anapher, Epipher, Anadiplosis, Parzellation, Leitmotiv, Polysyndeton und rhetorische Frage.

Бранко Тошович (Грац)

Фигуры в романе Травницкаяхроника Иво Андрича

В настоящей работе проводится анализ стилистических фигур в романе Травницкаяхроника Иво Андрича: контраст, градация, тавтология, плеоназм, анафора, эпифора, анадиплосис, парцелляция, лейтмотив, многосоюзие и риторический вопрос. В первой части указывается на основные признаки и типы фигур, а во второй проводится их анализ.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
branko.tosovic@uni-graz.at